DEMİR BABA TEKKESİNİN STATÜSÜ HAKKINDA BULGARİSTAN BASININDA YAPILAN TARTIŞMALAR: ANANİE YAVAŞOV VE MEHMET CELİL ARASINDAKİ YAZIŞMALAR ÜZERİNE BAZI NOTLAR* **

Debates in the Bulgarian Press About the Status of Demir Baba Tekke: Some Notes on Correspondence Between Ananie Yavashov and Mehmet Celil

Memish Syuleyman MERDAN***

Öz

Bu çalışma, Bulgaristan'da yayınlanan *Mir*, *Zname*, *Rehber* gazetelerinde Demir Baba Tekke, Türbe ve Köyü hakkında ileri sürülen görüşleri ve bu görüşler etrafındaki tartışmaları konu edinen yayınları ele almaktadır. Bu yayınlar, *Mir*, *Zname*'de Ananie Yavaşov ve *Rehber*'de de Mehmet Celil tarafından karşılıklı sürdürüldü. Yavaşov ve Celil, Demir Baba Tekke, Türbe ve Köyü hakkında kendi görüşlerini basın yoluyla paylaştı ve karşılıklı tartışma olurak bir süre devam etti. Bu çalışma bu kişi ve gazetelerde yapılan tartışmayı konu edindi. Çalışma, bu şahıs ve gazetelerde verilen bilgi ve ileri sürülen görüşlerle sınırlı tutuldu. Demir Baba Tekke, Türbe ve Köyünün statüsü hakkında yirminci yüzyılın başlarında yapılan tartışma etrafında gerçekleştiğinden araştırma yazılı kaynaklara başvurdu.

1928 yılında Bulgaristan'da çıkan *Mir*, *Zname* ile *Rehber* gazetelerinde karşılıklı yazışma niteliğinde olan bir kaç yazı yayınlandı ve bu yayın, ardından da tartışma başlattı. Bu gazetelerde yayınlanan yazılarda tartışma konusu, Demir Baba Tekkesi arazi ve yapı kadrosu içerisinde bulunan türbesi, Bulgar (Protobulgar) hükümdarı Han Omurtag'ın mı, yoksa Demir Baba'nın mezarı mı görüşü hakkındaydı. Ayrıca bu tartışmaya bağlı olarak sürdürülen tartışmanın ikinci başlığı ise tekkenin mülkiyeti hakkında gerçekleşti.

Gazetelere iki farklı görüş yansıdı ve her iki görüşün tarafı ellerinde bulunan delilleri bu yayınlarla birlikte sundu ve iddia ettikleri görüşlerini beyan etti. Tartışmayı da başlatan bu görüşlerden ilki, 1922 yılında kurulan Razgrad Arkeoloji Cemiyetinin başkanı da olan Ananie Yavaşov'un *Mir* ve *Zname* gazetelerinde yayınlandı. Yaşvaşov ileri sürdüğü görüş ve iddialarına delil ve gerekçe olarak Tırnova'da "Aziz Kırk Fedai" Kilisesi'nde bulunan Rumca bir kitabeye dayandırdı. Bu kitabeden yola çıkarak Demir Baba Tekkesi'ndeki türbenin aslında IX. yüzyılda Han Omurtag'ın mezarı olarak kurulduğu fakat sonraları bu mezarın Demir Baba adında "sahte" bir dervişin mezarına dönüştürüldüğü görüş ve ileri sürülen iddialara dayandı. İkinci görüş ise Mehmet Celil'in *Rehber* gazetesinde kaleme aldığı yazılarında ileri sürüldü. Mehmet Celil de Yavaşov'un Demir Baba Tekkesindeki türbenin Han Omurtag'ın mezarı olduğu iddiasının arkasında esasen tekke ve mülkiyetine el koymak maksadının yattığı görüşünün bulunduğunu ileri sürdü.

Sonuç olarak bu çalışmamızın dikkate değer bulduğumuz yanı, Demir Baba Tekke, türbe ve arazisi hakkında Razgrad Arkeoloji Cemiyeti Başkanı Ananie Yavaşov ile Başmüftülüğün sabık Vakıflar Müdürü Mehmet Celil'in görüşleri bir arada verildi. Bu tartışmalarda konu bütün açıklığıyla ortaya konulmaya çalışılırken bazı meselelerin daha belirgin hale gelip anlaşılmasını sağladı ve ortaya çıkan meseleler hakkında boşluk veya izahı zor hususlara yönelik yeni sorular da oluştu. Konu ve yapılan tartışma, güncelliğini korumakta

* Geliş Tarihi: 10.07.2020, Kabul Tarihi: 10.08.2020. DOI: 10.34189/hbv.95.004

** Bu araştırma, "Tarihi ve Kültürel Miras, Ulusal Bellek ve Toplumsal Gelişim (Kulturnoistoriçesko nasledstvo, natsionalna pamet i obştestveno razvitie) 2018-2021" Programı dahilindeki D 01-229/06.12.2018 No ve tarihli Proje çerçevesinde gerçekleşmiştir.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Şumen Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, Bulgaristan. memish_merdan@abv.bg, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1236-2477

ve Demir Baba Tekke, Türbe ve arazisi hakkında yapılan tartışmalarda tekkenin statüsü hakkındaki fikirlere yer verildi. Bunların yankıları bugün bile, yani yaklaşık olarak 100 yıl sonra, hissedilmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Anahtar kelimeler: Han Omurtag, Demir Baba, Ananie Yavaşov, Mehmet Celil, Deliorman

Abstract

This study deals with the opinions put forward about Demir Baba Tekke, Mausoleum and Village in *Mir*, *Zname* and *Rehber* newspapers published in Bulgaria and focuses on the publications about the discussions around these views. These broadcasts were carried out mutually by Ananie Yavashov in *Mir* and *Zname* and by Mehmet Celil in *Rehber*. Yavaşov and Celil shared their views about Demir Baba Tekke, Mausoleum and Village through the press and these views continued for a while as mutual discussion. This study is about the discussion in these people and newspapers. Thus, it is limited to the information and opinions put forward in these individuals and newspapers. The research resorted to written sources, as it took place around the debate on the status of Demir Baba Tekke, Mausoleum and Village at the beginning of the twentieth century.

A few correspondence articles were published in *Mir*, *Zname* and *Rehber* newspapers published in Bulgaria in 1928 and this publication started a discussion later. The subject of discussion in the articles published in these newspapers was about whether Demir Baba Tekke's land and the tomb in the building staff were the tomb of the Bulgarian (Protobulgar) ruler Han Omurtag or the tomb of Demir Baba. In addition, the second title of the discussion, which was held in connection with this discussion, was about the ownership of the lodge.

Two different opinions were reflected in the newspapers and they presented the evidence they had on both sides with these publications and declared the opinions they claimed. The first of these views, which also started the discussion, was published in the newspapers *Mir* and *Zname* by Ananie Yavashov, who was also the head of the Razgrad Archeology Society founded in 1922. Yavashov cited the source of the Greek inscription in the Holy Forty Martyrs Church (Sveti Chetirideset Machenitsi) in Tarnovo as evidence and justification for his opinions and claims. Based on this inscription, the tomb in the Demir Baba Tekke was originally built as the tomb of Han Omurtag in the ninth century, but later it was based on the views and allegations that this tomb was turned into a tomb of a "fake" dervish named Demir Baba. The second opinion was put forward in the articles written by Mehmet Celil in the newspaper *Rehber*. Mehmet Celil also argued that Yavaşov's claim that the tomb in the Demir Baba Tekke was the tomb of Han Omurtag was essentially the purpose of seizing his lodge and property.

Consequently, the part of this study that we find remarkable is that the opinions of Demir Baba Tekke, Mausoleum and its land are given together by Ananie Yavashov, President of the Razgrad Archeology Society, and Mehmet Celil, the Chief of the Chief Mufti's Office. In these discussions, the subject was tried to be put forward with full clarity. In addition, some issues were made more clear and understandable and new questions emerged about the emerging issues regarding gaps or difficult to explain. The subject and the discussions are up to date and discussions about Demir Baba Tekke, Mausoleum and its land included ideas about the status of the lodge. We can say that the echoes of these views are felt even today, approximately 100 years later.

Keywords: Han Omurtag, Demir Baba, Ananie Yavashov, Mehmet Celil, Deliorman

1. Giriş

Bu çalışma, Ananie Yaşavov ve Mehmet Celil arasında Bulgaristan basını aracılığıyla Demir Baba, Tekke, Türbe ve Arazisi hakkında karşılıklı yürüttükleri tartışmayı konu edindi. Tartışmayı Yavaşov'un ulusal nitelikte olan *Mir* gazetesinde

neşrettiği, Demir Baba Tekkesinde bulunan Türbesinin Han (Çar) Omurtağ'a ait olduğunu iddia ettiği yazısıyla başladı. Bu yazıya karşılık *Rehber* gazetesinden geldi ve iddianın yersiz olduğunu esas amacın araziye el koymayı hedeflediğini ileri sürdü. *Rehber* gazetesinde yayınlanan bu yazıların, gazetenin başyazarı olarak Mehmet Celil tarafından yayınlandığı anlaşıldı. Yavaşov, *Zname* gazetesi'nde cevap niteliğinde yeni yazı yayınladı. Çalışma, Yavaşov'un *Mir* ve *Zname* gazeteleri ve Mehmet Celil'in *Rehber* gazetesindeki yazılarıyla sınırlıdır. Yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerle, ileri sürülen iddia ve görüşler ile yürütülen tartışmaların daha iyi anlaşılmasına kolaylık sağlandı. Tabiatıyla bu gazetelerde adı geçen şahıslar tarafından karşılıklı yürütülmüş tartışma ve yayınlar hakkında daha önce yayılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma, Demir Baba Tekke, Türbe ve Arazisi hakkında Yavaşov ve Celil arasında yürütülen tartışmayı konu edinen ilk çalışmadır. Bu husus da bu çalışmanın önemini artırmaktadır. İlgili gazetelerde yürütülen tartışmaların takibi ve konunun anlaşılmasını kolaylaştırması gayesiyle gazelerde yayınlanan makaleler ekte sunulmuştur. Asıl metin ile ekler kısmında köşeli parantez içinde verilen açıklamalar araştırmacıya aittir.

1928 yılının Ocak ayında Sofya'da Bulgarca çıkan *Mir* gazetesinde Demir Baba türbesinin yağmalanmış olduğunu bildiren bir haber yayınlanır. Demir Baba Tekke ve Türbesi, Bulgaristan'ın, o zamanki idari yapıya göre Rusçuk (Ruse) sancağı, bugün ise Razgrad ili sınırlarında olan Küçük Kokarca (Malık Porovets) ve Mumcular (Sveştari) köyleri yakınında yer almaktadır. Haber, Razgrad Arkeoloji Cemiyeti başkanı Ananie Yavaşov'un imzasıyla verilir. Sofya'da Türkçe çıkan *Rehber* gazetesinde, Yavaşov imzasıyla çıkan bu habere cevap niteliğinde bir yazı neşredilir. *Rehber*'deki bu yazı, Yavaşov'un cevap vermesine neden olur ve Bulgarca çıkan *Zname* gazetesinin 75 ve 76. sayılarında iki kısımdan oluşan bir makale yayınlar. Bunun üzerine *Rehber* gazetesinin 6 Nisan 1928 tarihli sayısında kısa bir haberle Yavaşov'un *Zname* gazetesenin söz konusu sayılarında yayınlanan makalesinden bahsederek, bunlara bu gazetenin 13. sayısında cevap verileceği bildirilir (*Rehber*, 6 Nisan 1928: 2). Buna göre *Rehber*'de söz konusu olan 13. sayısının sayfalarında yine cevap niteliğinde bir dizi makale yayınlanmaya başlar. Bir dizi makale diyoruz, çünkü ikinci makalenin sonundan anlaşılacağı üzere bu makalenin sonu gelmiş değildir ve "Mâ-ba'dı var" ifadesi yer almaktadır.

Rehber'deki söz konusu makalelerin altında bunların kimin tarafından yazıldığı hakkında bilgi verilmemiştir. Fakat biz, bunları kaleme alan kişinin gazetenin başyazarı Mehmet Celil olduğunu kabul ediyoruz. Bu makaleleri yazanın konuya vâkıf olması 1920 yılından 1927 yılı sonlarına kadar Başmüftülüğe bağlı Evkaf Müdürü görevinde bulunan ve 1928 yılının Ocak ayından itibaren yayınlanmaya başlayan *Rehber* gazetesinin sorumlu müdürü ve başyazarı (redaktörü) Mehmet Celil'in olduğunu iddiamızın temelini teşkil etti. Görüşümüzü doğrulayan en önemli kanıt da *Rehber* gazetesinin 275. sayısının 2. sayfasında yayınladığı bir yazısının altına M. Celil'in düşürdüğü şu nottur: "İmzasız yazılar da benim fakat bu imzalı: Mehmed Celil" (*Rehber*, 22 Nisan 1933: 2).

Bu gazetelerde tartışma konusu edilen iki husus, Demir Baba Tekkesinde yer alan türbesi, Bulgar (Protobulgar) hükümdarı Han Omurtag'a ait olabilir mi, yoksa Demir Baba'nın mezarı mıdır? Diğer tartışma ise tekkenin mülkiyeti meselesidir. Burada iki görüş karşı karşıya gelmekte ve bunlardan ilki, 1922 yılında kurulan Razgrad Arkeoloji Cemiyeti başkanı Ananie Yavaşov'un[1] *Mir* ve *Zname* gazetelerinde ele aldığı ve Tırnova'da "Aziz Kırk Fedai" ("Sveti Çetirideset Mıçenitsi") Kilisesi'nde bulunan Rumca bir kitabeye dayanan iddiasıdır. Kitabeden verilen bilgilerden yola çıkarak Demir Baba Tekkesi'ndeki türbe aslında M. S. IX. yüzyılda Han Omurtag'ın mezarı olarak kurulmuş, fakat sonraları bu mezar, Demir Baba adında, Yavaşov'a göre, "sahte" bir dervişin mezarına dönüştürülmüş olduğu görüştür. İkinci tartışma Mehmet Celil'in[2] *Rehber* gazetesinde kaleme aldığı ve Yavaşov'un bu türbenin Han Omurtag'ın mezarı olduğu iddiasının arkasında esasen tekke ve mülkiyetine el koymak maksadının yattığı görüşüdür.

Ananie Yavaşov'un *Mir* ve *Zname* gazetelerindeki söz konusu yazılarını ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Sadece Yusuf Kerim'in, bir yazısının dipnotlarında verildiği bilgilere göre, *Rehber* gazetesindeki söz konusu makalelerden istifade ettiği anlaşılmakta (Kerim, 2006: 346-347).

Karşılıklı bir yazışma niteliğinde olan *Mir, Zname* ve *Rehber* gazetelerindeki bu makaleleri, değindikleri problemlerle birlikte bir bütün olarak ele alıp incelemek istedik. Bu doğrultuda hareket ederken, Demir Baba Tekkesi hakkında günümüze kadar Bulgarca ve Türkçe yayınlanmış bazı çalışmalardan istifade ettik. Bunu yaparken kimi araştırmacılar tarafından atıfta bulunulan bazı kaynakların yeniden gözden geçirilip değerlendirilmesi zarureti ile ilgili birinci sorun ortaya çıktı. Çalışmamızın bundan sonraki sayfalarında bu soruna doğrudan veya çalışmamızın maksadı bu olmadığını ve bir makale için öngörülen sayfa sayısı bakımından sınırlanmak zorunda olduğumuzu da göz önünde bulundurarak dolaylı olarak değineceğiz.

Ele aldığımız bu gazete makalelerindeki asıl konuyu "evkaf meselesi" eksenli olarak gördüğümüz için Bulgaristan Müslümanları dinî idare teşkilâtına da değinmek istedik. Fakat o zaman ikinci bir sorun daha ortaya çıktı. Bu da 1878'den sonra önemli bir zamana kadar Bulgaristan Türklerini temsil eden kurum durumunda olan Müslüman dinî teşkilâtı üzerinde yapılan çalışmaların yetersizliği ve eksikliğidir. Her ne kadar Osman Keskioglu (Keskioğlu, 1985), Hüseyin Memişoğlu (Memişoğlu, 1995 vd), Jorjeta Nazırska (Nazırska, 1999), Bilâl Şimşir (Şimşir, 2012), İsmail Cambazov (Cambazov, 2013) gibi araştırmacılar tarafından konunun bazı yönleri üzerinde durulmuşsa da derli toplu ve kapsamlı bilimsel bir tarih araştırmasının henüz eksik olduğunu düşünüyoruz. Müslüman teşkilâtının bu dönem tarihi üzerine yapılmış söz konusu araştırmalar, kimi daha çok kimi daha az, yazarlarının imkânları dâhilinde bulabildikleri arşiv malzemesi üzerine kurulmuştur. Bu itibarla belirtmemiz gerekir ki, Müslüman teşkilâtının 1878'den sonraki, özellikle de 1918-1939 dönemini incelerken araştırmacılar ve bilhassa yukarıda belirttiğimiz Türkçe yayınlanan

çalışmalarda, muhtemelen yine kaynak yetersizliğinden dolayı dönemin Bulgaristan Türkçe basınına sıkça başvurulmuştur, bu bağlamda *Rehber* gazetesi de onların önemli kaynakları arasında görülmektedir. Bu, kaynak yetersiliği yüzünden bir yere kadar normal olabilir; yalnız, bilindiği gibi, bir tarih araştırmasının objektifliği büyük oranda kullanılan kaynakların çeşitliliğine bağlıdır, dolayısıyla bir sorun irdelenirken sadece dönemin basınına dayanmak yeterli değildir.

Ananie Yavaşov, ister burada ele almış olduğumuz yazılarında olsun, ister onun bu konuda yazmış olduğu diğer çalışmalarında olsun, ilerideki sayfalarda görüleceği üzere Bulgaristan'daki "vakıf komisyonları" hakkında, "gasp" tabirini kullanmakta ve bunların birtakım "suistimalleri"nden bahsetmektedir. Bu konuda şimdilik kesin bir şey söyleyemeyeceğimizi belirtmekle birlikte, o dönemlerde böyle "suistimaller"in olmadığını iddia edemeyiz. Nitekim Hüseyin Memişoğlu, 1895 yılında Bulgar hükümeti, Türk-Müslüman toplumunun dinî örgütleri konusunu kapsayan "Müslüman İdare-i Ruhaniyelerine Dair Talimatname" adını taşıyan yönergeyle ilk olarak müftülükler ve vakıflar konusunun gündeme getirilip Müslüman teşkilâtının bir düzene getirilmeye çalışıldığını yazmaktadır (Memişoğlu, 1995: 300). Talimatnamenin kabul edilmesiyle vakıfların idaresi için vakıf heyetleri (komisyonları) oluşturulmuş ve bunların görevleri tespit edilmiştir. Söz konusu talimatnamede vakıf emlâkının korunmasıyla ilgili yükümlülükler de getirilmiştir. Fakat her şeye rağmen zamanla bu vakıf komisyonlarının çalışmalarında büyük yolsuzluklar ortaya çıkmıştır. Bu komisyonlar, "mektep, medrese v.s. gibi millî ve dinî işlerle alâkalarını kesmiş ve yavaş yavaş birer partizan yuvası, vakıflardan geçinmek isteyen şahısların geçim kaynağı durumuna" geldiklerini yazan Memişoğlu, "bu biçim idareyle vakıflar birer birer elden çıkmaya, müftülükler başsız birer anarşi ocağına dönmeye başlamış" olduğunu da tespit etmiştir. Onun tespitine göre, bu durum 15 yıl kadar bu şekilde devam etmiştir (Memişoğlu, 1995: 303-304).

Vakıfların daha iyi bir şekilde idare edilmesi için 1919 yılında Başmüftülükte "Müessesat-ı Diniye ve Vakfiye Müdüriyeti" adıyla yeni bir birim meydana getirilmiş, Mehmet Celil ise ilk müdürü olarak 1920'de göreve başlamıştır (Cambazov, 2013: 252-255, 265-268). Hüseyin Memişoğlu, *Rehber* gazetesine istinaden, bu Müdüriyetin "himmeti ile vakıflar düzenli bir şekilde halkın eline geçmesi husule gelmiş, birçok suiistimaller onun kontroluyla meyadana çıkarılmış" diye yazmaktadır (Memişoğlu, 1995: 305). İlerideki çalışmalarımızda bu konuya dönüp burada ele aldığımız meselenin bu boyutunun üzerinde durmayı ümit ediyoruz.

Demir Baba Tekkesi mülkiyeti meselesi ise şimdiye dek Ananie Yavaşov'dan başka Boris İliev (İliev, 2005: 75-80) tarafından ele alındığı gibi, Osman Keskioğlu (Keskioğlu, 1985: 51-53), Katerina Venedikova'yla birlikte hazırladığı bir kitabında Diana Gergova (Gergova-Venedikova, 2007: 20-27), ayrıca Radina Bogomirova (Bogomirova, 2007: 25-27), Tsvete Lazova (Lazova, 2013: 5-10) ve İsmail Cambazov (Cambazov, 2013: 137) gibi araştırmacılar da değinmiştir.

Ele aldığımız makalelerin üzerinde durduğu başka bir problem Osmanlı egemenliği altından çıkışından sonraki Bulgar toplumunun kültürel anıtların araştırma ve korunmasıyla ilgili faaliyetleridir. Bu konuda biz, başta Simeon Nedkov (Nedkov, 2006), Radina Bogomirova (Bogomirova, 2007), Totyu İvanov (İvanov, 1987), Yordan Stefanov (Stefanov, 2004), Teodora Vasileva (Vasileva, 2007) olmak üzere bazı araştırmacıların çalışmalarından yararlandık.

Bu çalışmamızın dikkate değer bulduğumuz yanı, Demir Baba ve tekkesi hakkında Razgrad Arkeoloji Cemiyeti Başkanı Ananie Yavaşov ile Başmüftülüğün sabık Vakıflar Müdürü Mehmet Celil'in görüşlerini bir arada ve karşılıklı verirken ortaya çıkan meseleler ve bunlarla ilgili bazı sorulardır. Bunların yankıları bugün bile hissedilmekte olduğunu söyleyebiliriz.

2. Han Omurtag'ın Mezarı Hakkında Yapılan Çalışmalar ve Tartışmalar

1898 yılında Kuzeydoğu Bulgaristan'da en verimli arkeolik bilimsel araştırma heyeti çalışmaları gerçekleşir. Bu bilimsel araştırma heyetine Rus tarafından Fyodor Uspenskiy ve M. Poprujenko, Bulgar tarafından ise Vasil Zlatarski ile Karel Şkorpil katılır. Çalışmalar esnasında Şumnu (Şumen)'ya bağlı Aboba (Pliska) köyü yakınlarındaki harabelerin yanında ilk Bulgar başkenti Pliska keşfedilir. Bu şekilde ortaçağ Bulgar başkentlerinin sistematik olarak arkeolojik kazılarına başlanır. Bunu takip eden yıllarda Tırnova (Tırnovo, Veliko Tırnovo) kiliselerindeki freskler incelenir. Bu esnada "Aziz Kırk Fedai" Kilisesine özel dikkat çevrilir (Nedkov, 2006: https://museite.com/index.php/library/museum-science-bulgaria/59-arheologicheskite-prouchvaniia-i-arheologicheskite-druzhestva-osnova-za-izgrazhdane-na-mestnite-muzei - 31 Mayıs 2020). Kazı heyetinin Tsarevets ve Trapezitsa da yapılan arkeoloji çalışmalar sonucu elde edilen materyali, İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün Bildirileri'nin yedinci cildinde yayınlanmıştır. Burada F. Uspenskiy, Han Omurtag'ın Tırnova Yazıtı'nın metninin Rumcadan Rusçaya kendi çeviri varyantını da vermiştir (Uspenskiy, 1901: 5).

Han Omurtag'ın Tırnova Yazıtı, yukarıda belirttiğimiz gibi, Tırnova'daki "Aziz Kırk Fedai" Kilisesinde bulunan ve koyu siyenit sütun üzerine oyulmuş Rumca bir inşa kitabesidir[3]. Bu eserde Bulgar hükümdarı Han Omurtag, başkenti Pliska ile yazıtta "pek meşhur ev"i olarak geçen Tuna'daki sarayı arasını ölçtüğünü ve ortasına "pek şanlı olan höyük" yükselttiğini gelecek nesillere bildirir (Beşevliev, 1979: 193). Bilim insanları, uzun süren tartışmalarında bu höyüğün karakteri ve aidiyetiyle ilgili sorunu çözmeyi amaçlayarak höyüğün yığıldığı yer ile Han Omurtag'ın naaşının defniyle ilgili bilmece üzerinde çeşitli görüşler ortaya koymuştur (Ovçarov, 2005: 200). Belirtilen iki (yani Pliska ile Tuna'da bulunan) saray arasındaki mesafenin ortasını bulmak, bu "pek şanlı olan höyük"ün konumunun tespit etmenin önkoşulunu teşkil eder.

1905 yılında F. Uspenskiy ile K. Şkorpil, "tumva" kelimesini "yığma toprak" veya "kurgan" anlamına geldiğini kabul ederek, yazıtta bahsedilen "tumva",

"Doğu Bulgaristan'ın en büyük kurganı olan" bizzat "Mumcular kurganı" olduğu görüşünü öne sürerler. Bu araştırmacılar, "iki kilometre uzaklıkta ve Dimitrovo köyü yakınlarında bulunan Demir Baba "tekkesi"nin inşasında kullanılan malzemenin", başka "eski bir yapıdan alınan yontulmuş muazzam taşlardan" oluşmakta olduğunu ileri sürmüşler (Uspenskiy-Şkorpil, 1905: 552-553).

Vasil Zlatarski, önsözünün sonunda verdiği tarihten anlayabildiğimiz kadarıyla, ilk baskısı 1917'de yapılan *Bulgar Devleti'nin Orta Çağ Asırlarındaki Tarihi* adlı araştırmasının ilk cildinin birinci kısmında (Zlatarski, 1970), Fyodor Uspenskiy (ve Karel Şkorpil)'in yukarıda vermiş olduğumuz görüşünü kabul etmemektedir. Ona göre, "Tırnova Yazıtı"nda söz konusu olan, aslında basit bir höyük değildir. O yüzden bunun bir mezar olduğu görüşünü geliştirmiş ve Han Omurtag'ın mezar yapısının Akkadınlar (Dulovo) yakınlarında bulunan, şimdileri de Bulgaristan haritasında olmayan Taşlı Mahalle köyü yanında olduğu görüşünü ortaya atmıştır (Zlatarski, 1970: 417-422). Dimitır Ovçarov'a göre, Zlatarski'nin bu varsayımında muhakkak olan tek şey Omurtag'ın "Tırnova Yazıtı"nda belirtilen ölçüler ile hakikî coğrafi konumla çok büyük bir yakınlığın olmasıdır. Ancak Ovçarov, Prof. Zlatarski'nin "bu görüşü bilim insanları tarafından kuşku ile karşılanarak, kısa bir zaman sonra terk edilip unutulmuştur" demektedir (Ovçarov, 2005: 201).

1924 yılında Karel Şkorpil "Mumcular Höyüğü" yakınlarında bulunan Demir Baba Türbesinin Han Omurtag'ın anıt mezarı olarak inşa edildiği tezini ilk olarak ortaya koyan bir araştırma yayınlar (Şkorpil, 1924: 11). Bu yazısında o, "yeni gerçekleştirdiğim araştırmalarım sonucunda ilk önce ortaya attığım görüşümü, Deliorman'ın en meşhur tekkesi olan Demir Boba [Baba] tekkesi lehinde değiştirdim. Tekke, Deliorman'ın nerdeyse tam ortasında, en göz alıcı yerinde, suyu bol ve Deliorman'da seyrek rastlanan akarsu kaynaklarından birinin yanında bulunur. […] Tekke, onun üç tarafında bulunan ve yeri tam ortalarına düşen üç kale ile korunmaktadır. Bu kaleler eski Bulgaristan zamanında inşa edilmiş olup amaçları Omurtag'ın pek şanlı höyüğünü muhafaza etmekmiş" diye yazmıştır.

Bir yıl sonra, yani 1925'te, Geza Feher, Mumcular Höyüğünün Bulgar menşeli olduğunu kabul etmekle birlikte, "Omurtag'ın, kendi mezar yapısını türbenin bulunduğu yere inşa etmesinin pek inanılmaz olduğu" neticesini çıkararak K. Şkorpil'in tezini reddedetmiştir (Feher, 1925: 67-68). Feher, "Aşağıda, küçük vadide, bir akarsu başında bulunan bu binanın ortamı tam bir Müslüman azizin mezarı için uygun olduğunu, Protobulgarların büyük hanının mezar yapısına münasip olmadığını […] Pliska ve Preslav'ta kalıntıları şimdi bile etkileyici bir izlenim bırakan azametli sarayları inşa etmiş olan kişi [...] kendi yüce ruhunun ebedi sükûnetine, sakin münzevi ve azizlerin beden kalıntılarını barındırmaya elverişli melankolik vadileri uygun bulmuş olamaz [...]. Etraftaki geniş çevre üzerinde saltanatını süren Mumcular Höyüğü, Protobulgarların eski kültürünü veren Çinlilerin imparatorluk mezar yapılarının azametine erişememiş olmasına rağmen konumunun güzelliği ve heybetliği bakımından onların çok ötesindeymiş", diye yazmıştır (Feher, 1925: 68).

Sonraları söz konusu konumun tam ölçümü yapılarak, bu höyüğün Pliska'dan 50 kilometre, Tuna'dan ise 35 kilometre mesafede bulunduğu tespit edilir. Bundan başka, Mumcular köyü bu iki nokta arasındaki düz çizginin epey batısında bulunur. En önemlisi ise, Demir Baba tekkesindeki "mezar yapısı" erken Bulgar döneminden olmadığı, dolayısıyla Han Omurtag zamanıyla ilişkilendirilemeyeceği kanıtlanır (Ovçarov, 2005: 200, 203)[4].

Karel Şkorpil'in 1924 yılında kaleme aldığı eserinde ileri sürdüğü tezine en sıkı sarılan Razgrad Arkeoloji Cemiyeti Başkanı Ananie Yavaşov olmuştur. Radina Bogomirova, Razgrad Arkeoloji Cemiyeti hakkındaki çalışmasında Yavaşov'a istinaden, Razgrad Arkeoloji Cemiyeti ve başkanının girişim ve gayretleri sayesinde "Bulgar Eski Eseri" Arkeoloji Ortaklığı (Arheologiçesko sdrujenie "Bılgarska Starina") tarafından Kuzey Bulgaristan Arkeoloji Cemiyetlerinin 24 Ekim 1924 tarihinde Varna'da ve 10 Eylül 1925 tarihinde Preslav (Veliki Preslav)'ta konferans düzenlendiğini belirtmiştir. Katılımcılar, Demir Baba Tekkesini "kutsal eski Bulgar eseri" ilân edip Razgrad Arkeoloji Cemiyeti tarafından tahripten korunmasına yönelik tedbirler alınmasını "temenni etmişler"; bunun yasayla da tasdik edilmesini kararlaştırmışlardır (Bogomirova, 2007: 27).

1927 yılında resmî gazetede (*Dırjaven vestnik*) ise Sofya'daki Millî Arkeoloji Müzesi'ne bağlı Eski Eserler Komisyonu teklifiyle hazırlanan "Millî Eski Eserler Listesi" yayınlanmıştır. Bu listede diğer önemli kültürel anıtlar arasında "Şumen ve Çevresi" grubuna "Mumcular köyü Yanındaki Demir Baba Tekkesi ["Demir-baba-teke pri s. Mumcilar"] de dâhil edilmiştir (*Dırjaven vestnik*, 1927: 6). Yine 1927 yılı yazında Bulgar Eski Eseri Arkeoloji Ortaklığı'nın yıllık toplantısı Demir Baba Tekkesinde düzenlenmiştir.

Aynı yılın Aralık ayında ise Demir Baba Tekkesi yağma edilmiştir. Bu haberi, 23 Ocak 1928 tarihli 8268. sayısında *Mir* gazetesi "Bulgar Çarı Omurtag'ın Mezarı Tahkir ve Tezyif Edildi" başlığı altında yayınlanmıştır. Yazarı Yavaşov, söz konusu haberinde "bazı arkeologlarımızın Çar Omurtag tarafından inşa edildiğini ve ona ait pek meşhur mezar yapısı olduğunu kabul ettiği Demir Baba Tekkesinin türbesi haydutça açılmış ve yağmalanmış olduğu ancak birkaç gün önce, Noel Yortusu günlerinde tesadüfen öğrenildi"ğini bildirmiştir. Yavaşov'a göre, "Mukkadesata hürmetsizlik olan bu eylemin" ne zaman gerçekleştirildiği henüz bilinmemektedir. Fakat "şu bir gerçektir ki, türbenin altında bulunan" ve "sahte[5] evliya "Demir Boba [Baba]"nın tahta sandığı ile maskelenmiş" yeraltı bölmesi "barbarca açılıp tamamen yağmalanmış, "Bulgar Çarı Omurtag'ın naaşının aziz vücutunun kalıntıları ise acımasızca dağıtılmıştır". Bundan sonra Yavaşov, "Yasadışı sahipleri tarafından bütün mallarıyla gaspedilen bizim bu mukaddes yerimiz [yani Demir Baba Tekkesi] hakkında birkaç yıl boyunca" yazılıp çizildiğini, fakat "onu tezyif edenlerin elinden alıp gelecek nesiller için muhafazasını sağlayacak iktidar sahibi bir Bulgar bulunmadı"ğını, buna rağmen "otuz dirhem için yasadışı sahiplerine" tapu çıkartmaya çalışacak mebusluk kıyafetine

"bürünmüş Bulgarlar" bulunduğunu söyleyerek "Bulgar millî duyguları manevî meyusiyettedir" yazmıştır (Bu ve ele alınan *Rehber* ve *Zname* gazetelerindeki diğer makaleler yazımızın Ekler kısmında verilmiştir.).

Yavaşov'un bu yazısı yayınlandıktan sonra *Rehber* gazetesinin 4 Şubat 1928 tarihli 3. sayısında Mehmet Celil, buna cevap niteliğinde "Demir Baba Tekkesi" adlı bir haber kaleme almıştır. Söz konusu yazı şöyle başlamaktadır: "Şimalî Bulgaristan'ın Deliorman havalisinde Razgrad kasabasına 36 kilometre mesafede kâin Demir Baba Tekkesine ait 800 dekar koru, 40-50 dekar tarla ve birkaç adet su değirmeni çok senelerden beri civar Bulgar komşularından bazılarının hırs ve tamaını tahriş etmektedir." yazısının bundan sonraki kısmında M. Celil, bu meseleyi kendince açıklamaktadır. Ona göre, 25-30 yıl önce bu tekkeye "İsveti (Aziz) Dimitr" ismi verilip zorla ele geçirilmeye (zapta) kalkışılmış, bu ise Rusçuk Sancak Meclisinde birçok tartışma ve çekişmelere neden olmuştur. Fakat "pek boş olan bu iddia dikiş tutmadığından" tekke, o zamana kadar Razgrad Cemaat-i İslâmiyesi idaresinde kalmıştır.

Bundan sonra yazar, Yavaşov'un gündeme getirdiği Demir Baba türbesinin Han Omurtag mezarı olduğu ile ilgili iddiasının arkasında neyin gizlendiğinin açıklamasını verir. Mehmet Celil'e göre, Demir Baba Tekkesine birkaç saat uzaklıkta bulunan "Mumcular Üvüğü" adıyla bilinen yüksek bir tepeden çıkarıldığı tahmin edilmekte olup Tırnova'daki "Aziz Kırk Fedai" adlı kilisede bulunan bir taşın üzerindeki Rumca yazının okunması, "tekke üzerinde iddiada bulunanlara iyi bir vesile ortaya koy"muştur. Mehmet Celil, Bulgar eski eserler uzmanlarının bu taş hakkında birçok bilimsel görüşler ileri sürererek Bulgar hükümdarı Omurtag'ın mezarını bulmaya çalıştıklarını, çoğunluğunun da mezarın "Mumcular Üvüğü" denilen mevkide olduğu görüşüne sahip bulunduklarını belirtmiştir. Devamında da "Fakat başta Razgrad Asar-ı Atika Cemiyeti Reisi Gospodin [bay, efendi] Yavaşov'la eskiden beri tekkenin mallarına göz koyanlar bilimsel tetkikattan uzaklaşarak Omurtag'ın mezarı Demir Baba Türbesi olduğu iddiasıyla tekkenin mallarına vâzı'-ül-yed etmeye [el koymaya] çalışıyorlar" diye yazmıştır. Son olarak da Yavaşov'a hitaben, Demir Baba'nın "muhayyel" bir kişi olmayıp "tarih ve anane ile şahsiyeti sabit muhterem bir zat" olduğunu belirterek yazısını noktalamıştır.

Mehmet Celil'in *Rehber* gazetesindeki bu yazısı üzerine, Ananie Yavaşov, *Zname* gazetesinin 1928 yılına ait 75. ve 76. sayılarında "Bulgar Eski Eseri Demir Baba Tekkesi" başlıklı bir makale yayınlayarak Razgrad Arkeoloji Cemiyeti'nin hedefleri hakkında bilgi vermiş ve tekkenin Han (Çar) Omurtag'ın mezarı olduğu görüşünü ileri sürüp bunu ispatlamaya çalışmıştır. Yavaşov'un yazısı şöyle başlamaktadır: Ocak ayında *Mir* gazetesinde yayınlanan "haber, Sofya'da çıkan *Rehber* gazetesini 4 Şubat tarihli ve 3. sayısıyla Razgrad Arkeoloji Cemiyeti tarafından gündeme getirilen tekke ve mülkiyetinin yasadışı sahipleri, yani Razgrad Vakıf Komisyonu elinden alınması meselesi aleyhinde ironik bir not yayınlamaya sevk etti".

"*Rehber*'in redaktörüne" hitapla Yavaşov, Razgrad Arkeoloji Cemiyeti'nin Razgrad bölgesindeki eski tarihî eserlerin korunmasını amaçladığını; tekkeyi ve mallarını gâsıplarının elinden kurtarılmanın" başka bir nedeni ise, "mükemmel kâgir yapısı olan türbeye" her yıl gerekli görülen tamiratı yapmak ve tekkenin "geleneğinin korunması" olduğunu belirterek yanıt vermiştir. Devamla Yavaşov, "Demir Baba Tekkesi adının Dimitrovo köyü" olarak değiştirlmesi "hasetçi" Bulgar komşuları tarafından yapıldığı iddiasının doğru olmadığını; bunun, "kurulan ilk Bulgar Hükümeti tarafından 1878'de" yapıldığını ve özel mülkiyet olması sebebiyle hiç kimse tarafından onu Türklerin elinden almak için dava açılmamış olduğunu yazmıştır. "Bulgaristanın Türklerin esaretinden kurtuluşundan sonra ilk Bulgar hükümeti bunu firari[6] emlâkı olarak bulduğu ve daha 1878 yılında devlet emlâkı arasına kaydolduğu hususunda *Rehber*'in redaktörü Razgrad'ın eski Sancak Daimi Komisyonu'nun 3368 nolu ve 8 Aralık 1888 tarihli mektubuna bakabilir" diye belirtmiştir.

Bundan başka, Yavaşov, tekke emlâkının devlet malı olarak 1878 yılından 1889 yılına kadar kiraya verildiğini, son kiracısı ise Razgrad sakinlerinden Katerin Petrov olduğunu; ne Türkiye zamanında, ne de Bulgaristan'da hiç bir vakit tekkenin vakıf olmadığını belirttikten sonra, 1826 yılına kadar, yani Sultan İkinci Mahmud'a kadar, derviş barınağı olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca 1651 yılında Türk seyyahı Evliya Çelebi'nin bu tekkede 150 kadar derviş bulduğunu; Sultan İkinci Mahmud'un, 1826 yılında Yeniçeriliği ortadan kaldırırken derviş hücrelerini de dağıtarak "mallarının mevat (açık arttırma) ile satıldığını[7]"; 1877-1878 savaşında ise, tekkeyi iddare eden kişinin İstanbul'a kaçıp "Bulgar hükümetinin belirlediği" süre içinde dönmediğinden tekke mülkiyetine, firari malı sıfatıyla hükümet tarafından el konulduğunu dile getirmiştir.

Demir Baba Tekkesi etrafındaki köyler, yani Mumcular (Sveştari), Kemanlar (İsperih), Zavut (Zavet), Malka Kokarca (yani Küçük Kokarca - bugünkü Malık Porovets) ve Saladın (Yakim-Gruevo) köylerinin, 1888 yılında Maliye Bakanlığına dilekçe verdiklerini belirten Yavaşov, Sancak Meclisi, Bakanlık tarafından istenilen izahatta, Demir Baba'ya yalnız "Kızılbaş-Bektaşî Türklerin" saygı gösterdiği, bunların da tekkeye gitmelerine ve kurban kesmelerine engel olunmadığı; ibadet için her köyde cami bulunduğu vs. yazılmasına rağmen Maliye Bakanlığı, bilinmez sebeplerle tekkeyi Türklerin vekili Ali Rıza Efendiye teslim ettiğini ve 1906 yılına kadar tekkenin bu tarzda tayin olmuş kimseler tarafından idare edildiğini; sonraları ise "vakıf komisyonu" idaresine ne suretle geçtiğini ne köylüler ve ne de hükümetçe bilindiğini yazmıştır.

Zname gazetesinin 76. sayısında Yavaşov önceki sayıda yayınladığı yazısının devamını tamamen Demir Baba Tekkesinin aslında Han Omurtag'ın mezarı olduğu hakkındaki görüşüne ayırır. Yavaşov'a göre, Kuvancılar (Kovancılar) köyü doğumlu Demir Baba'nın, "komünal bir toplum" olan "Kızılbaş-Bektaşî tarikatından" bir derviş olduğunu ve hakkında "efsanevî kahramanlıklar" anlatıldığını belirtir. Hatta Yavaşov, "Bu efsaneler tekenin zaviyedarları tarafından misafirlere anlatılır" ilavesinde

bulunarak, "Bunu Feliks Kanits de tasdik eder" diye belirtir. Kanits, "Demir Baba'yı Sultan Mahmud zamanındaki 1829 Rus savaşına kadar nerdeyse 400 yıl yaşamış olarak gösteren anlatıcının (zaviyedarın) bu yağlı mozaiksel (Lügenmosaik) yalanlarını anlatmaya son verdikten sonra ancak rahat bir nefes alabildiğini" yazdığının altını çizer Yavaşov.

Ayrıca Yavaşov türbe için; "mükemmel kârgir bir yapı" ve "ne Roma, ne Bizans, ne de Türk mimarisidir; o, muhtemelen Protobulgar mimarisidir" tespitinde bulunur. Türbe temelinin bir kısmı "doğal bir kayadır", yukarıya doğru "muazzam taşlarla" duvar yapılmış olduğunu; büyük binanın çatı kısmı ise kubbe şeklinde olup "saç ile örtülmüştür" diye tasvirine devam ederek, türbeyi oluşturan "Her iki binanın tepesine içlerinde küçük haçlar olan altın kaplı birer hilâl" konulmuştur diye yazar. Yavaşov'a göre Türk mimarisi örneği olarak bir tek 50-60 metre mesafede olan ve türbenin avlusunun dışına inşa edilmiş bulunan "adi cami yapısı"[8] gösterilebilir.

Türbenin altında bulunan "geniş yeraltı bölmesi", "bizi, bunun bir mozole olduğuna", hatta "sıradan ve sahte bir Türk evliyasının" değil, "keşfedilen Omurtag yazıtlarında bahsedilen Bulgar Çarı Omurtag'ın gerçek ve pek meşhur mezar yapısı olduğuna ikna etti" diyen yazar, devamında bu görüşü, mezar boşluğunun "pahalı kırmızı renkte ve düzletilmiş bordürü"nün de teyit ettiğini dile getirir.

Buraya kadar yazdıklarıyla Yavaşov, "*Rehber*'in redaktörü, Bulgar arkeologlarının bile türbenin Bulgar Çarı Omurtag'ın mezar yapısı olduğuna dair söz etmediğini söylüyor, fakat bilinen bir gerçektir ki, onların bu konudaki olumlu veya olumsuz görüşü gelecekte gerçekleşecek olan kazılara daima bağlıdır" görüşünü ortaya koymuştur.

Yavaşov'un yazısının son paragrafı, bizce, yürüttüğü davasının özeti niteliğindedir: "*Rehber*'in redaktörü bilmelidir ki, tekke ve mülkiyetinin şimdiki yasadışı sahiplerinden alınması meselesini ortaya koyan sadece Yavaşov değildir. Bunu, din ve milliyet farkı gözetmeksizin bütün gerçek Bulgaristan vatandaşları ısrarla istemektedir. Muhafaza edilmiş olan ve büyük Bulgar Çarı Omurtag'ın vücüt kalıntılarının yattığı mükemmel binayı yok olmaktan korumak için derhal tedbirler almak ister istemez boyun borcumuz oldu".

Rehber gazetesinin 13 Nisan 1928 tarihli sayısında Mehmet Celil, Yavaşov'a, "Demir Baba Tekkesindeki Mezar Demir Babanın Merkadi mi, Yoksa Çar Omurtag'ın Mezarı mı?" adı altında çıkmaya başlayan makaleyle cevap verir. Yazısının alt başlığı ise "Demir Babanın Şahsiyeti - Efsaneler – Deliorman – Demir Babanın Manastır Vilayetindeki Memi Baba Sultan ile Münasebâtı - Tekkenin Tevliyet Hücceti"dir.

Celil'in makalesi şu şekilde başlar: "Birçok mücadeleden sonra cemiyetin tekkeye fuzuli vâzı'-ül-yedi alakadar makamat-ı aliyenin bilhassa mebus Hafız Sadık Efendinin gayretile ref' ve tekke yine Cemaat-i İslamiyeye iade olundu. Bundan şüphesiz müteessir olan Gospodin Yavaşov".

Bundan sonra Celil, Yavaşov'un, Sultan İkinci Mahmud devrinde Türkiye dâhilinde bütün Bektaşi tekkelerinin faaliyetlerine son verilip mallarının satılmış olduğu iddiasını doğrular, fakat bu malların sonraları tedricen yine gerçek hallerine geldiğini, mülklerinin çoğunlukla yine tekkelere devrolunduğunu belirtir. Aslında tekkelerin malları o vakit hükümete tamamen gösterilmediğini yalnız gösterilen az miktarda malın bir kısmının satılmış olduğunu da yazar. Ve devamla: "Gospodin Yavaşov'un Sultan Mahmud-ı Sani devrinde satıldığını iddia ettiği mal, tekkenin yanındaki çiftliktir. Bu da mahlûl olarak hükümetçe zabt olunmuş ve satılmıştır. Bunu hiç bir vakit Türkler tekkenin malı diye iddia etmemiş ve elan da etmemektedirler". Tekkenin ne Türkiye zamanında, ne de Bulgaristan döneminde hiçbir vakit vakıf olmadığı yönündeki Yavaşov'un iddiası ise, Celil'e göre, "Vakıf'ın ne demek olduğunu bilmediğini" gösterir.

Yine M. Celil'e göre Yavaşov'un tekkenin eskiden beri hiç malı olmadığına dair *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nden kanıt olarak atıfta bulunduğu satırlar, Demir Baba Tekkesiyle ilgili değildir. "Evliya Çelebi, Razgrad'a 1061-1062 sene-i hicri ve 1651-52 miladi tarihinde Rusçuk'tan Silistre'ye giderken, yolda uğradığı ve vasfettiği tekke ise Tutrakan kazasında Mustafa Baba Tekkesidir. Demir Baba Tekkesi zaten bu yola pek uzak olduğu gibi Evliya Çelebi, Demir Baba'dan hiç bahsetmemesi bunu görmediğine delildir". Dolayısıyla, *Seyahatname*'den alınan bu parça "ya yanlış tercüme edilmiş veyahut öyle anlanılmak ve istifade edilmek istenilmiştir".

Yavaşov'un yorumuyla Bulgaristan'ın kuruluşunda tekkenin bütün mülklerine hükümet tarafından, firari mülkiyeti sıfatında devlet emlakı arasına kayıt ve bunu 1889'a kadar kiraya verilişini tekkenin özel mülklerden olduğuna kanıt olarak gösterilmesi, Celile göre "pek temelsiz bir iddia" ve pek yakın bir tarihe karşı anlamamazlıktan gelmeyi göstermektedir. "Çünkü Bulgaristan kurulduğu zaman hükümet, belediye ve sancak meclisi, yalnız Demir Baba tekkesine değil, ekser-i memleketlerde (meskûn yerlerin çoğunda) bütün camilere, tekkelere ve mekteplere el koymuştu".

Ananie Yavaşov'un 1888 yılından sonra Maliye Bakanlığı tarafından tekkeyi Türklere teslim ettiği, 1906 yılından sonra ise vakıf komisyonunun idaresine bilinmez bir şekilde geçtiğine dair sözlerini Mehmet Celil karşılıksız bırakmamıştır. Ona göre, 1888 yılında Maliye Bakanlığı, yazının yazıldığı dönemde tekkenin sahip olduğu mülklerin eskiden beri devamlı tekkeye ait olduğunu Razgrad ve etraftan Türklerin ispatı üzerine Türklere iadesini emretmiştir. Türklerin vekili denilen Ali Rıza Efendinin ise o zaman tekkeye mütevelli ve zaviyedar tayin olunan kişi olduğunu belirten Mehmet Celil, "Zaten 1899 tarhine kadar Rumeli-i Şarkî müstesna olmak üzere Bulgaristan'da resmî Cemaat-i İslâmiyeler teşekkül etmemiş, evkaf mütevelliler marifetiyle idare olunmuştur. Bu cümleden olarak Demir Baba Tekkesi de 1906 tarihine kadar hususî mütevelliler yediyle idare edilmiştir. Müftüler ve cemaat teşkilâtına dair 1895 senesinde tanzim olunmuş olan Muvakkat Talimatname ve tekke

de bu Talimatname mucibince Razgrad Cemaat-i İslâmiyesine devrolundu" diyerek yazısını bitirmiştir.

Bu yazının altına, "Mâ-ba'dı var" (yani "Devamı var") diye yazıldığına göre, arkası gelecek diye beklendiği halde, *Rehber* gazetesinin 1928 yılının sonraki sayılarında (yani 17. sayısından sonra) bu konuya devam niteliğinde bir yazı bulamadık. Fakat makalenin alt başlığından da anlaşılacağı üzere Mehmet Celil, muhtemelen yine *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'ne dayanarak Demir Baba'nın "Manastır Vilâyetindeki Memi Baba Sultan" ile nasıl bir bağlantısı olduğu ve "Tekkenin tevliyet hücceti" üzerinde duracağı anlaşılmaktadır.

3. Ananie Yavaşov ve Mehmet Celil Tartışmasında Ele Aldıkları Konular

1. Demir Baba Tekkesinin yağmalanışı, Yavaşov'un *Mir* gazetesindeki haberine göre 1927 yılı sonunda gerçekleşmiştir.

2. 1924 yılında "Bulgar Eski Eseri" Arkeoloji Ortaklığı konferansları oturumlarında Demir Baba tekkesi milli "Bulgar Eski Eseri" olarak ilan edilmiştir. 1927 yazında Arkeoloji Ortaklığı'nın yıllık toplantısı Demir Baba Tekkesinde yapılmıştı.

Osmanlı egemenliğinden kurtuluşundan sonraki Bulgar toplumunun kültürel anıtlar alanındaki faaliyetleri genellikle bu anıtların korunmasına yöneliktir. Yeni Bulgar devleti, tarihsel ve kültürel anıtlarını keşfetme ve korumaya tahsis edilmiş kurumlarının oturtulduğu modern yasal temeller meydana getirir. Bu alanda ilk yasama işlemi "Bilimsel ve Edebi Kuruluşlar İçin Geçici Talimatname"dir. "Geçici Talimatname", ülkede arkeolojik ve etnografik araştırmaların gerçekleşmesinde kısa zamanda bir düzen getirilmeyi hedefler. Bunlar, definecilerin ve yurt dışına Bulgar tarihi ve kültürel eserlerin kaçırmayı hedefleyenleri için ilk yasal sınırlamalardır. Devlet politikasının bu yönde kararlı bir değişim, 1889 yılında kabul edilen "Eski Eserleri Araştırma ile Bilimsel ve Edebî Kuruluşlara Destek Kanunu" ile gerçekleşir. Bunu, 1909 yılında kabul edilen "Millî Maarif Kanunu" ile 1911'deki "Eski Eserler Kanunu" takip etti. Müzecilik, bu dönemde Avrupa'daki gelişmelere ayak uydurmaya çalışmaktadır.

Sofya'daki Milli Müze ise tüm yerel müzelerin tarihi anıtların keşfi ve korunması yönündeki uygulama faaliyetlerinde yardımcı olmaya tahsis edilmiş metodik merkez halini almaya başladı. Aynı zamanda belediyeler tarafından tahsis edilen paralar ülke çapında daha geniş bir müze ağının oluşmasına gerekli koşulları oluşturamamaktadır. Buna rağmen şehirlerin çoğunda, hata bazı köylerde bile, özellikle gönüllü olarak çalışan öğretmen, tarihsever insanlar vs. tarafından müze ve müze koleksiyonları oluşturulur hatta teşvik edilir (Nedkov, 2006).

1890'lı yıllarda Bulgaristan'da müzeler iki grup etrafında toplanır:

1- Milli Müzeler olarak bilinen devlet-merkez müzeleri

2- Sonraları büyüyerek şehir ve kıraathane müzelerine dönüşen - kıraathane ve okul koleksiyonlarını temsil eden kamu-yerel müzelerinden oluşmaktadır.

XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında yerel müzelerin kurulmasında asıl rolü ülke çapında kurulan Arkeoloji Cemiyetleri ile sistemli olarak gerçekleşen arkeolojik kazılar oynar. Bulgaristan'daki arkeolojik anıtların esaslı bir biçimde incelenmesinde İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü öncülüğünde gerçekleşen bilimsel araştırma heyetleri de önemli katkı sunar. O zamanın en iyi Bulgar uzmanlarının işbirliğinde çok önemli tarihsel keşifler gerçekleştirilir. Rus Arkeoloji Enstitüsünün başında ise ünlü Rus Bizantinist Fyodor İ. Uspenskiy (1845-1928) vardır. Rus Enstitüsünün arkeolojik bilimsel araştırma heyetleri Bulgar orta çağ tarihi araştırmalarını teşvik eder (Nedkov, 2006).

Bundan sonra Bulgaristan arkeolojik araştırmalarına en büyük katkıyı Vasil Zlatarski ve Hermengild ile Karel Şkorpil kardeşler sağlar. Şkorpil kardeşlerin yürüttükleri bilimsel arkeolojik araştırma heyetlerin başarıları sonucunda Varna Sancak Müzesi kurulur[9]. Bu müzenin ilk yıllarındaki başarılı gelişimine, bilimsel araştırmalar yürüten Varna Arkeoloji Cemiyeti'nin özel bir katkısı olur[10]. 1912 yılında Varna Arkeolji Cemiyetinin teklifi üzerine Maarif Bakanlığı çatısı altındaki Eski Eserler Komisyonunun kararıyla Alaca Manastır "millî eski eser" ilân edilir. Hermengild ve Karel Şkorpil, Alaca Manastır'ın ekonomik bakımdan çok önemli bir turizm yeri olarak fevkalade potansiyelinin farkına varıp bu yönde tekliflerde bulunurlar. Yine Şkorpil kardeşlerin fikriyle Bulgaristan Çarlığı Halk Meclisi, 1915 yılında Karadeniz sahil şeridinin bir kısmını da içine alan Alaca Manastır çevresindeki birkaç bin dekar araziyi Varna Belediyesine devretme kararı alır. Buradan elde edilecek gelirlerin bu arazi içerisinde mevcut olan eski eserlerin incelenmesi ve korunmasına, Varna'da müze binası yapılmasına kullanılarak milli park ve dinlenme yeri için sarf edilmesi kararlaştırılır. Bu karar Çar Ferdinand'ın 27 Nisan 1915 tarihinde yayınlandığı İrade ile tasdik olunur (Arheologiçeski Muzey Varna: 2020).

23 Mart 1924 tarihinde Varna'da Karel Şkorpil'in girişimiyle, Varna, Novi Pazar, Pliska ve Preslav'tan gelen "tarihi anıtları sevenler ve hayranları"nın katılımıyla "Bulgar Eski Eseri" Arkeoloji Ortaklığı (Arheologiçesko sdrujenie "Bılgarska Starina") kurulur[11]. "Bulgar Eski Eseri" Arkeoloji Ortaklığı kendine şu hedefleri koymuştur: Doğu Bulgaristan'ın her köşesinde şimdiye kadar keşfedilen ve Bulgarlara ait olanlarla birlikte diğer eski eserleri korumak; yeni eski eserlerin keşfi için girişimde bulunmak; ülke içinde ve ülke dışında mevcut olan bütün kaynaklara göre Bulgar tarihini incelemek; Doğu Bulgaristan'da bulunan tarihi yerlerde ulusal şenlikler düzenlemek" (Nedkov, 2006).

Adı geçen Arkeoloji Ortaklığı, Pliska, Preslav ve Madara çevresinde bulunan toprak arazilerin devlet tarafından kamulaştırılarak oradaki millî arkeolojik anıtların korunmasını garanti altına almada en büyük paya sahiptir. Bu arazilerden elde edilen devlet gelirleri özel bir talimatname-kanunla söz konusu Ortaklığın lehine

terkedilir. "Bulgar Eski Eseri" Arkeoloji Ortaklığı, buradaki eski eserlerin "bakımı ve süslenmesi" ile görevlendirilir[12].

Peki, buraya kadar uzun uzadıya anlattığımız Bulgaristan müzecilik tarihine dair bu epizotun bizim konumuzla ne ilgisi vardır? Vardır, çünkü bu olay zinciri bizi yazımızın konusu *Mir, Zname* ve *Rehber* gazetelerinde bahsedilen Demir Baba Tekkesi meselesine kadar getirir. Devam edelim:

Ananie Yavaşov, daha 1887 yılında, antik Abritüs olarak tespit edilen ve o zamanlar Razgrad'ın 3 kilometre doğusunda bulunan "Hisarlıka" yerleşim yerinin batı kısmında sondaj kazıları yaparak, Razgrad sancağındaki arkeolojik araştırmalarının başlangıcını gerçekleştirir. Sonraları Hermengild ve Karel Şkorpil kardeşler, Küçük Kokarca (Malık Porovets), Mumcular (Sveştari) ile birlikte yine Razgrad'a bağlı Dikili Taş (Pobit Kamık), Kara Arnaut (Golyam İzvor), Zavut (Zavet) vb. köylerin arazilerinde tetkik gezisi yaparlar. Bu sırada onlar, Lipnik ve Âşıklar (Samuil) yakınlarındaki höyükleri tetkik etmekedir. 1910-1912 yıllarında K. Şkorpil Beli Lom deresi vadisinde tetkik gezisi yaparak keşif ve tespit ettiği arkeolojik yerleri kaydeder. Bu tetkik gezilerine A. Yavaşov da katılır (İvanov, 1978). Yine bu yıllarda buralarda Anastas Çilingirov, Rafail Popov, İvan Velkov gibi arkeologlar da araştırmalar gerçekleştirmiştir (Margos, 1978). Muhtemelen daha bu ilk arkeolojik çalışmalarda Razgrad şehri ve bölgesi ayrıntılı olarak incelenmeye ve sistemli bir biçimde kazılmaya lâyık olan geç paleolitik dönemden bu yana bütün dönemlere ait büyük miktarda abideler mevcut olduğu kesin olarak kanıtlanır.

Varna Arkeoloji Cemiyetinin kurulmasında kurucu üyesi olduğundan bu konuda teşkilâtlanma ve idarecilik tecrübesi olan Ananie Yavaşov'un girişimiyle 19 Mart 1922 tarihinde Razgrad'da Müzeli Arkeoloji Cemiyeti kurulur. Cemiyetin ilk başkanı ve müze idarecisi olarak Yavaşov seçilir ve ölümüne kadar bu kurumun başında kalır (Bogomirova, 2007: 21).

Razgrad Arkeoloji Cemiyeti ve Müzesi devlet müessesi değildir. Bunlar özel teşebbüsle kurulmuş olup ihtiyaçlarını kendileri karşılar. İdare heyetinin en önemli vazifesi, daimî para kaynakları sağlamaya yönelik "her türlü araçlara" başvurarak cemiyetin malî durumunu sağlamlaştırmak ve cemiyetin engelsiz olarak vazifelerini yapabilmesi için mümkün mertebe daha fazla üye ve taraftar kazanmaktır[13].

Razgrad Arkeoloji Cemiyeti, "Bulgar Eski Eseri" Arkeoloji Ortaklığı'nın kurulucularından biridir. Belirttiğimiz gibi, "Bulgar Eski Eseri" Arkeoloji Ortaklığı, tüzüğündeki esas hedef, ulusal şenlikler düzenlemektir. Bu doğrultuda, 2 Ağustos 1927 tarihinde (yani Aziz İliya Gününde) "Bulgar Eski Eseri" Arkeoloji Ortaklığı, olağan yıllık toplantısını, yine bu Ortaklığın talebiyle aynı yıl Bulgar eski eseri ilan edilen Demir Baba Tekkesi'nde gerçekleştirir. Bununla ilgili olarak, 29-30 Temmuz 1927 tarihli sayısında *Kemanlarski vesti* Gazetesi, bu etkinliğe ev sahipliği yapan Kemanlar "Han Omurtag" Arkeoloji Cemiyeti[14], "şükranlarını ifade etmek için"

yerel iktidar ve kültür kurumlarının yardımıyla Ortaklık tüzüğü doğrultusunda bir "ulusal şenlik" de düzenler, diye yazmıştır. Bu etkinlikte, Şumen, Varna, Tırnova vb. sancaklardan temsilcilerin hazır bulunmaları beklenmektedir (*Kemanlarski vesti*, 29-30 Temmuz 1927). Aynı gazete, "bunun memleketimizin bu köşesinde tarih ve arkeoloji bilim insanlarının bu türden ilk toplantısı" olduğunu beliritir. Bu yıllık toplantı, "teşkilât meseleleriyle birlikte burada incelenmemiş ve derlenmemiş olarak bekleyen ve zamanla daha yavaş veya hızlı bir biçimde tahrip olan tarihsel malzeme ile ilgilenecektir" diye yazar (*Kemanlarski vesti*, 29-30 Temmuz 1927). Sonraki gün saat 09.00'da açılışı yapılan "Bulgar Eski Eseri" Arkeoloji Ortaklığı'n yıllık toplantısı esnasında sekreteri, geçen 1926 yılı faaliyet raporunu sunar. Değerlendirmeler yapılıp Ortaklığın yıllık toplantısına son verildikten sonra Kemanlar Arkeoloji Cemiyeti adına burada bulunan bütün insanları, halka açık olan bir toplantıya katılmaya davet ederler. Bu toplantıda bir hatip, "Demir Baba Tekkesi Nedir?" konulu bir konuşma yapar. *Kemanlarski vesti* Gazetesi bu konuşmayla, "Deliorman halkına ilk defa tekkenin tarihi ve onun biz Bulgarlar ve tarihimiz için önemi üzerine ışık tutuldu" diye yazar. Gazete, Şumen ve Ruse'nin Daimî Komisyon başkanları gibi birçok resmî konuk ile ünlü arkeologlar Profesör Rafail Popov ve Karel Şkorpil'in bu toplantıda hazır bulunduklarını belirtir (*Kemanlarski vesti*, 7 Ağustos 1927).

Bu bağlamda Ananie Yavaşov'un vefat ettiği 1934 yılında yayınlanan *Kutsal Bulgar Eski Eseri Demir Baba Tekkesi* başlıklı kitabının "Ekler" kısmında (Yavaşov, 1934: 21-41) yer alan üç belge ilgi çekicidir. Bunlar çeşitli devlet kurumlarıyla yapılan yazışma niteliğinde olup, tarihleri verilmemiş olduğuna göre, muhtemelen Yavaşov'un kendi arşivinde saklamış olduğu suretlerdir.

Ruse Sancak Başkanına yazdığı mektubunda (Yavaşov, 1934: 21-23), Bulgar Eski Eseri Arkeoloji Ortaklığı'nın, "26 Ekim 1924 tarihinde Varna'da gerçekleşen oturumunda, Küzeydoğu Bulgaristan arkeoloji cemiyetleri delegeleri, Demir Baba Tekkesini ulusal Bulgar eski eseri ilan etmiş olmalarıyla birlikte tahribatını önlemek için her türlü tedbirleri alıp bunun koruma ve bakımı Razgrad Arkeoloji Cemiyetine verilişi kararlaştırıldığını" yazar. Yavaşov'a göre, tekkenin tarla, çayır ve su değirmenlerinden toplanan gelirler sadece "tekkenin" değil, ona ait binaların muntazaman tamiratına kullanılacaktır. Gelirlerin harcanmayan kısmı ise "her yıl, tekkenin gerçek öneminin tespiti amacıyla hemen yakınında yapılacak kazılar için kullanılacaktır".

Söz konusu kitapta bundan sonraki belgeyle Yavaşov, yine Ruse Sancak Başkanına başvuruda bulunarak, "Demir Baba Tekkesi sorunu"nun en kolay çözümü, bu tekke ve ona ait mülklerin vakıf komisyonu elinden alınıp yönetimi Zavut, Mumcular, Malka Kokarca ve Kemanlar Belediye Başkanları ile Razgrad Arkeoloji Cemiyeti'nin bir üyesinden oluşan ve Ruse Sancak Daimi Komisyonu denetiminde olan bir heyete verilmek suretiyle ilgili köylere teslim edilerek olabileceği kanaatini belirtir. Nihayetinde de "Tekkeden elde edilen gelirler, tamamen tekkenin, onun

mülkleri ve bazı etraf köylerindeki okulların ihtiyaçlarına kullanılsın", diye teklifte bulunmuştur (Yavaşov, 1934: 24-25).

Görüldüğü gibi, Yavaşov, Demir Baba Tekke, Türbe ve bağlı arazileri mülkiyetinin Vakıf Komisyonundan alınıp, Ruse Sancak Başkanına kurulmasını teklif ettiği heyetin idaresine verilmesini talep eder. Böylece Tekke arazilerinden elde edilecek gelirle, garanti altına alınacak olan gelirin, bu heyetin idare ve finansal kontrolünü verilerek, yine bu yönetim tarafından, muhtemelen, 1889 yılına kadar olduğu gibi, bir imtiyaz sahibine (kiracıya) verilmekle elde edilecek gelirlerin nereye harcanacağı belirlenecektir.

Buraya kadar özetlenen bilgilerden özellikle Yavaşov'un 1934'te yayınlamış olduğu kitabın 26-29 sayfalarında yer alan ve Tarım Bakanına başvuru dilekçesi konumuzla doğrudan ilgilidir. Yazının içeriğinden muhtemelen 1930'lu yılların başında yazıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu yazı, Bakana hitapla başlar ve devlet tarafından o günlerde tekke konusunda başlatılan incelemelerden hareketle bu sorunun "adaletli bir biçimde çözümüyle" ilgili açıklama yapılması gerektiğini yazar. Ondan sonra tekke mülkiyetinin 1826 yılından bu yana geçirdiği serüveni anlatır. Tekke mülklerinin gelirleri, çağdaş yaşama uygun olmayan Vakıf Komisyonu tarafından alınmasını uygun görmez. Bunun yerine Deliorman'a Bulgarların iskân edilişi ve Bulgar okullarının açılışıyla köylerin (Kemanlar, Mumcular, Malka Kokarca, Zavet, Saladın, Golyama Kokarca (Golyam Porovets)) "ihtiyaçları büyümüş olmasıyla [bu ihtiyaçları karşılamaya kullanılmak] tam yerinde" olacağını belirtir. Yavaşov, "birkaç yıldan beri, kesintisiz olarak, 2 Ağustos Aziz İliya gününde düzenlenen ulusal şenliğe etraf Bulgar nüfusu, hatta daha uzakta bulunan köy ve kasabalardakiler bile akın ederek katılır" ilâvesinde bulunur. Burada "Gün boyunca mezar yapısına kadın ve erkekler doluşup boş tahta tabutun önüne konulmuş şamdanda balmumundan yapılan mumlar yakılır, istavroz çıkarılır ve eğilerek selâmlamada bulunulur. Bundan ise, Demir Baba Tekkesi artık dinî değil, belki de büyük Bulgar Çarı Omurtag'ın vücut kalıntılarının yattığı millî bir yer olduğu neticesi çıkarılır" diye ifade eder. "Devlet, bir tek olan bu kutsal Bulgar eski eserinin gelecek Bulgar nesline korunması için zamanında tedbirler alırsa, ne maddî, ne de siyasî bakımdan zarara uğrayacaktır" açıklamasını yapar.

Yavaşov'a gore, devlet bunu, 1915 yılında Halk Meclisinin Varna yakınlarındaki Alaca Manastır ve etrafını teslim edip korumasını verdiği gibi, yani Alaca Manastır'ın korunmasıyla ilgili "yaptığı jesti gibi bir benzer jest yaparsa, ancak halledebilir". "Bunun aynısı Demir Baba Tekkesiyle de yapılmalı, dolayısıyla Razgrad Arkeoloji Cemiyeti, romantik orman güzelliği bakımından Deliorman'da tek olan mükemmel tekke vadisini millî parka dönüştürülmesini ve Bulgar eski eseri olan "Kurucu Bulgar Çarı Omurtag'ın pek meşhur mezar yapısının" uğradığı hasarları muntazaman ve vaktinde yapmasını üzerine alır. Bu şekilde Razgrad Deliorman'ı, Kuzeydoğu Bulgaristan'ın tek orman dinlenme yeri olacağı için mutlaka korunup süslenmesi gerekir".

Yavaşov'un buraya kadar devlet makamlarına yazdığı yazılarından verdiğimiz örneklerden şunlar anlaşılabilir: Turizm ve dinlenme yeri olmaya elverişli olan bir mevkiide bulunan Demir Baba Tekkesini ve ona ait mülkiyetin devlet tarafından alınmasıyla, yakın köylerdeki bazı okullara, tekkenin vaad edilen bakımına ve arkeolojik kazılar için kullanılacak sağlam kaynak elde edilecektir. Dolayısıyla müzecilik ve turizmle birlikte, Razgrad bölgesinin ekonomik bakımdan kalkınması yönünde bir adım atılacaktır.

3. Yukarıda verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere, ele aldığımız *Mir*, *Zname* ve *Rehber* gazetelerindeki asıl mesele tekke mülkiyetidir. Tekkenin (türbenin) Han Omurtag'ın mezarı olup olmadığı meselesi ikinci plana kayıyor. Hatta bu bizi, A. Yavaşov tarafından tekke ve mülklerinin gelirlerini güttüğü dava lehine elde etmek için bir araç olarak kullandığından dolayı ısrarla üzerinde durduğunu düşünmeye sevk ediyor.

Fakat biz, Celil'in "25-30 sene mukaddem" dediği meseleye dönelim. Celil'e göre bu tarihlerde bu tekkeye, "İsveti Dimitr" ismi verilerek zabta kalkışılmış ve Rusçuk Sancak Meclisinde birçok tartışma ve çekişmelere neden olmuştur. Celil, *Rehber* Gazetesinin 17. sayısındaki yazısında Sancak Meclisinde olan mücadele ve münakaşadan, Sancak Meclisinin tekkeyi zabtından bahsetmiş olduğunu açıklar. Ve yine *Rehber*'in 13. sayısındaki yazısında "Birçok mücadeleden sonra cemiyetin tekkeye fuzuli vâzı'-ül-yedi alakadar makamat-ı aliyenin bilhassa mebus Hafız Sadık Efendinin gayretile ref' ve tekke yine Cemaat-i İslamiyeye iade olundu" cümlesinden anlaşılacağı üzere Cemiyeti'n bundan önceki bir teşebbüsü üzerine el koyulan tekke mülkiyeti yine Cemaat-i İslamiyeye geri verilmiş.

Mehmet Celil'in 25-30 sene evvel ifadesini kullanarak takriben verdiği tarihler 1898 ile 1903 yılları arasına düşer. Muhtemelen emin olmadığı için kesin bir tarih söylememiştir veya böyle bir tarih vermek istememiştir. Fakat burada bize göre ilginç olan, M. Celil'in tekkeye "Sveti Dimitır" ("İsveti Dimitr", "İsveti Dimitri")"adı verilişinin "Bulgarlar" tarafından yapıldığı iddiasıdır. A. Yavaşov'a göre ise bunun, "1878'de teşekkül eden ilk Bulgar hükümeti" tarafından yapıldığı iddiasıdır.

Dikkatli okunursa görülecek ki M. Celil, "25-30 sene mukaddem bu tekkeye, "İsveti Dimitr" ismi verilerek zabta kalkışılmış" demesine rağmen, A. Yavaşov, *Zname* Gazetesindeki makalesinde M. Celil'in sözlerine cevap verirken "Demir Baba Tekke'nin adını Dimitrovo köyü olarak değiştirilmesi" demektedir. Yani Celil "tekkeden" bahsederken, Yavaşov o zamanlar orada bulunan Demir Baba Tekkesi köyü'ne "Dimitrovo" adını verilişinden söz eder. Bunu da, Yavaşov, "1878'de teşekkül eden ilk Bulgar hükümeti" yapmış olduğunu yazar.

Nikolay Miçev ile Petır Koledarov'un hazırladığı *Bulgaristan'daki Meskûn Yerler ve Meskûn Yerlerin Adları Sözlüğü (Reçnik na seliştata i seliştnite imena v Bılgariya)*'nde (Miçev-Koledarov, 1989) Demir Baba Tekkesi köyünün adının

"Dimitrovo" olarak değiştirilmesi 21 Aralık 1906 tarihinde resmî gazetede yayınlanan 462 numaralı Kararnameyle olduğunu; 13 Mart 1951'de yayınlanan 107 numaralı Kararnameyle "Sboryanovo" adını aldığını, 30 Kasım 1965'te yayınlanan 881 numaralı Kararnameyle ise bu köyün haritadan silinmiş olduğunu yazarlar (Miçev-Koledarov, 1989:238). 2005 yılında Nikolay Miçev tarafından hazırlanıp *Bulgaristan'daki Meskûn Yerlerin Adları ve Statüsü Sözlüğü (Reçnik na imenata i statuta na naselenite mesta v Bılgariya)* (Miçev, 2005: 315) başlığını taşıyan yeni bir çalışmada yukarıdaki bilgiler aynen aktarılmıştır. Yalnız, F. Uspenskiy ile K. Şkorpil, yayın tarihi 1905 yılı olarak verilen bildiriler kitabındaki makalelerinde ""Mumcular Kurganı"na "iki kilometre uzaklıkta ve Dimitrovo köyü yakınlarında bulunan Demir Baba "tekkesi""nden bahsetmişlerdi. Buna göre ve Yavaşov'un sözlerinden hareketle Demir Baba Tekkesi köyünün adı resmî olarak değiştirilmiş olmamasına rağmen 1878'den itibaren Dimitrovo olarak adlandırıldığı ortaya çıkar. Ayrıca bunun, Yavaşov'un 1878'de hükümet tarafından tekke mülkiyetinin devlet malı olarak kaydedildiği iddiasıyla ilgili olduğu görünüyor[15].

Celil'e gelince, "köy"den hiç bahsetmez: O, *Rehber'*in 12 Mayıs 1928 tarihli sayısında "Yavaşov'un tekkeye Bulgarların İsveti Dimitri ismi vermediklerini iddia etmesi güneşi inkâr kabilindendir, tekkenin elan bütün kuyudatta Dimitrovo namıyla mukayyet olup hükümetin resmi meskûn mahaller ve mesafe cetvellerinde, posta muamelâtında Dimitrovo olarak yazılı ve yazılmaktadır" diye belirtmiştir. Bu cümlesinden anlayabildiğimize göre M. Celil için önemli olan bu adların (İsveti Dimitr/Dimitri ve Dimitrovo) "Bulgarlar" tarafından verilişidir.

Bu belirsizlik bizi, N. Miçev ile P. Koledarov'un kaynak olarak gösterdikleri 1906 yılında yayınlanan resmî gazetesinin atıfta bulundukları sayısına (No 281) başvurmaya yöneltti. Söz konusu sayıda verilen Prens Kararnamesindeki meskûn yerleri adları listesinde Demir Baba Tekkesi köyünün adı geçmemektedir, hatta geçmesi mümkün değil, çünkü orada sadece Burgas, Varna ve Eski Zağra (Stara Zagora) sancaklarında bulunan meskûn yerlerin adlarının değiştirilmesi söz konusudur (*Dırjaven vestnik*, 1906: 2-5). Miçev ile Koledarov, *Bulgaristan'daki Meskûn Yerler ve Meskûn Yerlerin Adları Sözlüğü*'nün giriş bölümünde, "Osmanlı esareti zamanında hakikî Bulgar isimleriyle birlikte kullanılan 65 Türkçe meskûn yerin Türkçe adlarının 1878 – 1912 yılları arasında düştüğünü" belirtirler. Yazarlar, yerel idarî organlar aracılığıyla merkez yönetimin idarî kararı olmadan halkın 49 meskûn yerin adını tamamen veya şeklen değiştirdiğini kaydederler. Bazı durumlarda yabancı kökenli adlar Bulgarcaya çevirilmiştir. Hükümet raporları veya kararnameyle 423 meskûn yerin adı değişmiştir, yani bunların % 10,5'i. Bu değişitirmelerin dörtte üçü 1906 yılında olmuştur. Halk tarafından (yani yerel idarî organların kararıyla) yapılan değişiklikler ise Miçev ile Koledarov, sözlükteki ilgili maddelerde değişikliğin yapıldığı yılı verdiklerini belitmişlerdir. Sözlüğü hazırlayanlar, yüksek makamlar tarafından, idarî karar olmadan adlarda yapılan diğer değişiklikleri ise, çoğunlukla yıl bakımından bile katiyetle tayin etmek mümkün olmadığını yazarlar. Bu değişiklikleri,

ilgili sözlük maddesine, Merkez İstatistik Kurumunun nüfus sayımları esnasında ve sonuçların yayınlanmasında kullandığı listelere göre tespit ettiklerini ifade etmişlerdir (Miçev-Koledarov, 1989: 8, 19). Bundan dolayı, Nikolay Miçev ile Petır Koledarov, resmî istatistik yayınlarıyla tasdik edilmiş olduğu tespit edilden idarî karar olmaksızın yapılmış bütün değişiklikleri, yani yapılan veya düzeltilen hatayla birlikte değiştirilme veya çağdaşlaştırılmaları, nüfus sayımının yapıldığı yılla ilişkilendirdiklerini belirtmişlerdir[16].

Buradan hareketle biz, 1878'den sonra Bulgaristan'da gerçekleşen nüfus sayımları hakkında bilgi veren resmi istatistik yayınlarına yöneldik.

Bulgaristan Prensliği'nde 1880 tarihinde gerçekleşen birinci nüfus sayımının ilk sonuçları 1881 yılında yayınlanmıştır. Buna göre, Razgrad Sancağı nüfusunu cinsiyet ve medenî durumuna göre ele alan kısımda, Kokarca Mahallesi (Kokarca Mahala) Nahiyesi; "a) Demir Baba Tekkesi ("Dei.-bab.-Te" şeklinde kısaltılmış olarak verilmiştir) ve b) Kokarca Mahallesi (Kokar.-Mah.)"nden oluştuğu belirtilmiştir. Bu nahiyede toplam 90 özel ev mevcut olup, bunların beşi Demir Baba Tekkesi adlı meskûn yere aittir (Bılgarsko Knyajestvo. Statistiçesko byuro, 1881:86).

Bulgaristan Prensliği'nde 1887 yılı sonunda gerçekleşen ikinci nüfus sayımı (ki bu, Doğu Rumeli'yle birleşmesinden sonra olmuştur) sonuçlarını veren belgelerde bu köyün adı artık "Dimitrovo" olarak geçmektedir (Bılgarsko Knyajestvo. Statistiçesko byuro, 1888:3). 1893'te yine "Dimitrovo" olarak, fakat parantez içinde bunun "Demir Baba Tekkesi" olduğu açıklanmıştır (Bılgarsko Knyajestvo. Statistiçesko byuro, 1893:3). 1900 yılında ise sadece "Dimitrovo köyü" olarak verilmiştir (Knyajestvo Bılgariya. Direktsiya na statistikata, 1903:4). 1905, 1910, 1920 ve 1926 sayım sonuçlarında ise bu köyün adı yine "Dimitrovo" olarak verilmiş, parantez içinde de bunun "eski Demir Baba Tekkesi köyü" olduğu belirtilmiştir. Nüfus sayımlarının yapıldığı söz konusu yıllarındaki (1905-1926) Bulgaristan'ın idarî bölümüne göre bu köy, Rusçuk (Ruse) sancağına bağlıdır[17].

Aslında, 1887 yılında yayınlanan ve Bulgaristan'ı 1886-1887 yıllarında yöneten Naiplik Şurası'nın 15 Mayıs tarih ve 157 numaralı Kararnamesiyle tasdik edilen *Prenslik'teki Şehir Belediyeleri ve Nahiyeler Listesi (Spisık na gradskite i selski obştini v Knyajestvoto)*'nde Razgrad İdari Dairesi (okrıjie) Kemanlar kazası Kemanlar nahiyesinin "Kemanlar, M. Kokarca, Hüseyinler ve Dimitrovo köylerinden oluştuğu" belirtilmektedir (*Spisık na gradskite i selski obştini v Knyajestvoto*, 1887: 17). Fakat Miçev ile Koledarov'un sözlüklerini hazırlamada takip ettikleri ve resmî istatistik yayınlarıyla tasdik edilmiş olduğu tespit edilen idari karar olmaksızın yapılmış bütün değişiklikleri nüfus sayımının yapıldığı yılla ilişkilendirme usulüne göre (ve tabi, 1887 yılında yayınlanan Naiplik Şurası'nın söz konusu kararnamesini de göz önünde bulundurarak) hareket edersek, Demir Baba Tekkesi köyünün "Dimitrovo" adını alması 1887 yılında olduğunu kabul etmemiz gerekir.

4. Razgrad Arkeoloji Cemiyeti başkanı Ananie Yavaşov'un yukarıda ele aldığımız yazıları ile *Kemanlarski vesti* gazetesinin 1927 yılına ait söz konusu sayılarında Demir Baba Türbesi ve bu türbenin bulunduğu mevkii üzerine bir "kutsallaştırma" eğilimi izlenmektedir. Bu "kutsallık" ise "Sveti Dimitır", "Sveti İliya", hatta "Han Omurtag" ile çağrışım yaratılarak önce Bulgar nüfusu tarafından sonraları da "din ve milliyet" farkı gözetmeksizin bütün Bulgaristan halkı tarafından benimsenmesi arzulandığı anlaşılmaktadır.

Yavaşov, *Zname* gazetesindeki makalesinin ikinci kısmında türbeyi oluşturan her iki yapının tepelerine "içlerinde küçük haçlar olan altın kaplı birer hilal" konulmuş olduğunu iddia eder. Dimitır Ovçarov (Şkorpil, 1924: 11 ; Yavaşov, 1934: 12), binada ve bulunduğu mevkide hilâl ile haç terkibinin bulunmasını önceleri buranın Hıristiyan kültüne ait olduğuna dair bir işaret olduğunu kabul eder. Ovçarov, "bilimsel araştırmalarda, her iki dinin, yani İslamiyet ve Hıristiyanlığın azizlerine hürmet eden kült yapıları, Bulgar nüfusunun İslamlaştırma dönemlerindeki dünya algılarını yansıttığını kabul edildiğini" yazar. Ve "Eritme süreci, eski dini görüşlerin şu veya bu şekilde yeni dini doktrine girdiği çok mürekkep bir olay" olduğunu belirtir (Ovçarov, 2005: 202). Bu görüşten hareketle olacak ki Yavaşov, Demir Baba Türbesini "islamlaştırılmış" eski "Hıristiyan", başka bir deyişle "Bulgar" tapınağı olarak göstermeye gayreti içerisindedir. Bununla birlikte Yavaşov, yakında bulunan ve "tek Türk mimarisi örneği" olan "adi cami yapısı" ile türbe hakkında "kargir yapı", "muazzam taşlar", "pahalı kırmızı renkte ve düzletilmiş bordür", "mükemmel bina" gibi ifadeler kullanarak iki yapıyı mukayese edişi dikkat çeker. Burada, Yavaşov'un, Geza Feher'in yukarda vermiş olduğumuz tezindeki kanıtlarındaki bazı detayları kendi varsayımı lehine kullanma gayreti sezilir.

5. A. Yavaşov, İlk Bulgar Devleti'ni M. S. 814-831 yılları arasında yönetmiş Omurtag Han gibi tarihsel bir kişiyle ilgili somut bilimsel deliller sunarak bunları "gerçek olmayan bir İslam evliyası" Demir Baba hakkındaki şifahi "efsaneler" ile kıyaslar. *Zname* Gazetesinde Yavaşov, Demir Baba hakkında "evsanevi kahramanlıklar" anlatıldığını yazar. Yavaşov'un Demir Baba'yla ilgili anlattıklarında eski bir zamana götüren ve alt ve üst sınırları normal bir insanın hayatına sığması imkânsız olan bu zaman kesitinin içinde yer alan bir takım tarihî olaylarla örülü unsurlar göze çarpar. Yavaşov, bunların misafirlere tekkenin zaviyedarı (zaviyedarları) tarafından anlatıldığını belirtir. Bu gerçeği, Yavaşova göre, o zamanki "zaviyedarın bu yağlı mozaiksel (Lügenmosaik) yalanlarını anlatmaya son verdikten sonra ancak rahat bir nefes alabildiğini söyleyen Feliks Kanits de" tasdik ettmiştir.

Yavaşov'a göre, Türk-İslam olan bu bölge halkının hafızasında bir "müslüman evliyasının" değil, bir epik kahramanının tipi; bunun bir dini önder, yani tarihi bir şahsiyetin değil, bir folklor tipi muhafaza edilmekte olduğunu; başka bir deyişle, Demir Baba, Razgrad Arkeoloji Cemiyeti Başkanı Ananie Yavaşov'un o zamanlar Bulgaristan'ının en fazla baskı sayısına sahip *Mir* Gazetesinde kullandığı ifadeden istifade edecek olursak, bir "sahte evliyadır".

4. Sonuç

Bu çalışmada, Ananie Yavaşov ile Mehmet Celil arasında Demir Baba Tekke, Türbe ve Arazisi hakkında yürütülen tartışmanın basına yansıylan kısmı ele alındı. Yavaşov, Rumca bir kitabede verilen bilgiye dayanarak Bulgarların kurucu Hanı Omurtag'ın anıtsal kabrinin Demir Baba Tekkesindeki Türbesi yerinde olduğunu ileri sürdü. Bu düşüncesini *Mir* gazetesinde neşredince Mehmet Celil de *Rehber* gazetesinde kendisine cevap verdi. Bu defa Yavaşov *Zname* gazetesinde seri halinde iki yazı yayınladı ve Celil'in cevabıyla tartışma daha geniş bir alana yayılmış oldu. Celil de Yavaşov'un ileri sürdüğü verilerin yetersizliği bir yana amacınını Demir Baba Tekkesinin gelirleriyle ilgilendiği, yapacağı arkeolojik kazı ve kurulacak müze için gelir peşinde olduğunu ifşa etmektedir. Bu tartışma ve iddialar güncelliğini muhafaza etmekte ve halen tartışılmaktadır.

Her iki kişi ve gazetelerdeki yayınları etrafında Demir Baba Tekke, Türbe ve arazisinin statüsü hakkında yapılan tartışmaların dönemine ilişkin kaynaklara ulaşılarak bu tartışmalarda yer alan ve bir bakıma kaynaklık teşkil eden hususlar için araştırıldı ve mevcut bilgilere erişilebilirlik kazandırıldı. Böylece tartışmalar hangi yasal düzenleme ve gelirlerinin işletmesi etrafında uzun zamana yayılan Demir Baba Tekke, türbe ve arazileri hakkındaki bu düzenlemelerinin de kronolojik aktarımı sağlandı.

XIX. yüzyılın sonlarında gerçekleşen ilk tetkik gezilerinde Razgrad bölgesinde antik çağa ait büyük bir kültürel mirasın var oluşu tespit edilir. Bu tespitler 1930 yıllarına kadar yapılan tetkik gezileri ve sondaj kazılarıyla kanıtlanır. Bu tarihi yerlerin, belki en önemlileri, Demir Baba Tekkesi sınırları ve çevresidedir. Mumcular Höyüğü etrafında çeşitli büyüklükte kırktan fazla höyük muhafaza edilmektedir. Bu etapta bunları incelemek güçtür. Çünkü bir tarihi anıtın incelenmesine o yıllarda devlet tarafından verilen yetersiz mali destekle tam verimli bir tetkik yapıp bunu korumak için hemen alınması gereken tedbirleri uygulamak imkânsız denecek kadar zordur; buna ek olarak tarihi alanlar defineciler tarafından devamlı surette gasp edilmektedir. Bu denli kapsamlı çalışmayı gerçekleştirmek için pek fazla mali yatırım gereklidir. Yerel idare bu kadar parayı, imkânsız olmasa da zor ayırabilir. Bundan dolayı da Ananie Yavaşov, ısrarla tekke mülkiyetine talep etmekte ve tekkenin gelirleriyle bu faaliyetler için büyük bir destek sağlanmış olacaktır. Ona göre devletten parasal yardım beklemeden, fakat onun izin ve yardımıyla yerel mali kaynakları kullanarak (ve kazı gerçekleştirmek için Sofya'daki Arkeoloji Enstitüsü tarafından gereken talimatname verildiği durumda bu talimatname çerçevesinde çalışmalara başlayarak) uzun vadeli bilimsel araştırmalara gelir sağlanabilir. Bulunan malzemeye göre de müzecilikle birlikte turizm gelişecek, bu şekilde bölgeye ekonomik katkı sağlanacak. Görülüyor ki bu konuda Razgrad Arkeoloji Cemiyeti'ne diğer Kuzeydoğu Bulgaristan Arkeoloji Cemiyetlerinin de desteği vardır. Yine bu doğrultuda, 2 Ağustos Aziz İliya gününde Demir Baba Tekkesi'nde düzenlenen ulusal etkinliğin hedeflerinden biri, bu bölgenin tanıtımını yapmaktır.

Kısaca özetlememiz gerekiyorsa, Demir Baba Tekkesi mülkiyetini bir tarafa bırakacak olursak, A. Yavaşov'u Demir Baba Tekkesi ve etrafında olan tarihi yerler hakkında ilgilendiren, oldukça geç döneme ait Osmanlı kültür katlarından ziyade antik ve erken orta çağ dönemlerine ait kültür tabakalarıdır. Fakat aynı zamanda Demir Baba'nın şahsiyeti ve tekkesini bilimsel araştırmalara konu olarak ele alınmasını da bir yere kadar Razgrad Arkeoloji Cemiyeti Başkanı Ananie İvanov Yavaşov'a borçluyuz. Yavaşov, Demir Baba ve söylenceleri hakkında çok ciddi tarama ve derleme yapmış ve araştırmalarını da müstakil bir esere dönüştürmüştür.

Sonnotlar

1 Ananie (Anani) İvanov Yavaşov (Yavaşev) (1855-1934). Razgrad'da dünyaya gelmiştir. 1878-1881 yılları arasında Prag "Malostranska" Lisesinde okumuştur. Buradan 1881 yılında mezun olduktan sonra 1884'e kadar (Çek) Devlet Politeknik okulunun Sanayi Kimya Bölümünde eğitim görmüştür. 1884-1885 yıllarında Razgrad'daki Beş Sınıflı Sancak Okulunda öğretmen ve müdür, 1885-1899 yılları arasında ise Sancak Eğitim Müfettişi görevinde bulunmuştur. 1899 yılından sonra sırasıyla Varna Erkek Lisesi, Şumen Pedagoji Okulu, ondan sonra 8 yıl kadar da Varna Kız Lisesinde öğretmenlik yapmıştır. Sonraları Razgrad'a dönüp 1925'te kendi isteğiyle emekliye ayrılıncaya dek öğretmen ve okul müdürü görevlerinde bulunmuştur (Marinov, 1974: 61).

2 Mehmet Celil (Mehmed Celil/Celilov) (1876-1939). Hacıoğlu Pazarcık (Dobriç) doğumludur. Rüştiyeyi bitirdikten sonra İstanbul Mülkiye Mektebi'nde okumuştur. Bulgaristan'a dönüşünde Başmüftülük kâtibi ve okul müdürü olarak çalışmış, 1920'den itibaren 1927'de emekliğe ayrılıncaya kadar Başmüftülüğe bağlı Evkaf Müdürlüğü yapmıştır. 1928'den 1934 yılında kapatılıncaya kadar Sofya'da Rehber Gazetesini çıkarmıştır (Şimşir, 2012: 120).

3 Bu yazıt, Tryavnalı Dr. Hristo Daskalov adında bir Bulgar aydınının kiliseye girmeyi başararak (bu kilise o yıllarda camidir) yazıtın bir kopyasını yaptığı ve yayınlandığı 1859 yılından itibaren bilinmektedir (Beşevliev, 1979: 20-21).

4 Tırnovo Yazıtı üzerine yakın dönemde V. Beşevliev, St. Boyaciev, P. Georgiev gibi araştırmacılar da kendi görüşlerini ileri sürmüştür (Ovçarov, 2005: 203-206). Demir Baba tekkesi bölgesinin Han Omurtag'la ilgisi olduğu görüşü ise günümüzde de bazı araştırmacılar tarafından desteklenmektedir (Stefanov, 2004).

5 Bulgarcası "mnim" olan bu sözcüğü Mehmet Celil, makalesinde Türkçeye "muhayyel" şeklinde çevirmeyi uygun bulmuştur.

6 Bulgarcası "bejanski" olan bu sözcüğü, M. Celil, makalesinde bunu "mahlul" olarak çevirmiştir.

7 Yavaşov, "Mevat" terimini, "sahipsiz, işlenmemiş toprak" anlamına geldiği halde, bunu parantez içinde "açık arttırma" olarak izah etmiştir. Muhtemelen bunu "mezat" terimiyle karıştırmıştır.

8 Boris İliev'in verdiği tarihlere güvenecek olursak, Ananie Yavaşov'un bahsettiği ve Demir Baba Tekkesine bağlı olan bu cami (mescit) ve türbenin bulunduğu avlu içindekiler haricindeki diğer yapılar, 1957 yılından itibaren yıkılmaya başlanmış olup (İliev, 2005: 79-80), günümüzde mevcut değildir.

9 Şkorpil kardeşler, Varna'daki büyüyerek müzeye dönüşen koleksiyonlarının ilk temellerini daha 1888 yılında atar. Yine onların Pliska, Preslav ve Madara'daki büyük keşifleri İlk Bulgar Devletinin kudretli olduğunu kesin bir surette kanıtlar (Nedkov, 2006: https://museite.com/index.php/library/museum-science-bulgaria/59-arheologicheskite-prouchvaniia-i-arheologicheskite-druzhestva-osnova-za-izgrazhdane-na-mestnite-muzei - 8 Haziran 2020)

10 Varna Arkeoloji Cemiyeti, 12 Aralık 1901 tarihinde, Şkorpil kardeşlerin fikri üzerine bir grup aydın tarafından Varna ve Veliki Preslav metropoliti Simeon'un tasvibiyle kurulur. Bu Arkeoloji Cemiyetinin hedefi Dobriç, Balçik ve Kavarna dâhil olmak üzere bütün Varna sancağında bulunan eski eserleri araştırmaktır. Cemiyet, kuruluş anından itibaren Varna yakınlarında bulunan Alaca Manastır'ın bakımını üstlenir. Cemiyet üyeleri ise yerel halkın bu eski esere olan vandalca yaklaşımının sonuçlarını yok

etmeye gayret gösterir (Arheologiçeski Muzey Varna: http://archaeo.museumvarna.com/bg/category/list?category_id=9&id=10 – 8 Haziran 2020).

11 Ortaklık Daimî Komitesinin başında, fahri başkanı Metropolit Simeon ve başkan olarak Karel Şkorpil bulunur. İki yıl sonra bu Ortaklığın merkezi, Şumen, Pliska, Madara, Preslav ve Razgrad yerel arkeoloji cemiyetlerinin işlerini koordine eden Şumen yerel Daimî Komitesinin aktif faaliyetleri sonucu Şumen'e değişir. Bunda Şumen'in eski Bulgar başkentlerinin yakınında bulunmasının da önemli payı vardır (Nedkov, https://museite.com/index.php/library/museum-science-bulgaria/51-razvitieto-na-muzeite-v-stranata - 8 Haziran 2020).

12 Böylece müze yerlerine gelenlerin ziyaretlerini kolaylaştırmaya elverişli bir alt yapının oluşmasında tam zamanında kullanılan gelirler garanti altına alınır. Bu şekilde birkaç yardımcı işletme yapısı, turistler için geceleme yeri, Madara'da arkeologlara tesis kurulur. Bununla birlikte Preslav'taki eski eserleri ziyarete gelenlerin Patleyna'ya ulaşabilmeleri için Tiça Deresi üzerine köprü inşa edilir. Bundan başka bu bölgeler ağaçlandırılır, Pliska ve Preslav'ta ise müze binaları yapılır (Nedkov, https://museite.com/index.php/library/museum-science-bulgaria/51-razvitieto-na-muzeite-v-stranata - 8 Haziran 2020).

13 Bu kurum, devlet ile tüzel ve özel kişilerin malî desteğine itimat etmektedir. Fakat bu destek, Cemiyetin belirlediği hedefleri gerçekleştirmek için pek yetersiz olup, bunların bazıları düzenli olarak her yıl verilmemektedir. Arkeoloji Cemiyeti ile müze çok zor şartlar altında kendini geliştirmeye çalışmaktadır; son derece elverişsiz bir odaya yerleştirilmiş, arkeolojik kazı ve tetkikler gerçekleştirmek ve kültürel anıtları takviye etmek için yeterince gelirden ve en basit bir maddî temelden mahrumdurlar (Bogomirova, 2007: 23-24).

14 1927 yılında kurulan Kemanlar Arkeoloji Cemiyeti hakkında Teodora Vasileva'nın bu konuda yazmış olduğu makalesine (Vasileva, 2007: 289-293) bkz.

15 Yalnız, tarihleri vermede mümkün mertebe titiz olmamızı istediğimizden hareketle ilk Bulgar hükümeti 1878 yılında değil, 1879 yılında kurulduğunu, 1878'de ise Bulgaristan'ı Geçici Rus İdaresi yönettiğini belirtmemiz gerekir.

16 Miçev ile Koledarov, bu değiştirmelerin yasal usule göre yapılmadığı için hukukî açıdan geçerli olmadığı halde, uygulamada artık kabul edilmiş olduğunu, başka imkân olmadığından belirtmek zorunda olduklarını yazmışlardır. Sözlüğü hazırlayanlar, bunlarla "Devlet Şurasına bağlı Milli Değeri Olan Yerlere Ad Koyma ve Değiştirme Komisyonu ilgilenmelidir" yazmışlardır (Miçev-Koledarov, 1989: 16).

17 Bu yıllada gerçekleşen nüfus sayımı sonuçları için Bulgaristan Cumhuriyeti Milli İstatistik Enstitüsü Dijital Kütüphanesi Kataloguna bkz: (https://www.nsi.bg/biblioteka/).

Kaynaklar

1- Resmi Yayınlar

Dırjaven vestnik (1906), XXVIII. 21 dekemvri 1906, No. 281. Sofiya.

Dırjaven vestnik (1927), XLIX. 29 yuni 1927, No. 69. Sofiya.

Bılgarsko Knyajestvo. Statistiçesko byuro. (1881). *Predvaritelni rezultati ot prebroyavaneto na naselenieto na 1 yanuari 1881 G. İzdava Statistiçeskoto byuro (1881).* Sofiya: Dırjavna peçatnitsa.

Bılgarsko Knyajestvo. Statistiçesko byuro (1888). *Rezultati ot prebroyavaneto na naselenieto v Severna i Yujna Bılgariya na 1 yanuari 1888 godina. Kn. X. Razgradski okrıg*. Sofiya: Peçatnitsa na K. T. Kuşlev.

Bılgarsko Knyajestvo. Statistiçesko byuro (1893). *Rezultati ot prebroyavaneto na naselenieto v Bılgariya na 1 yanuari 1893 godina. Kn. X. Razgradski okrıg*. Sofiya: Peçatnitsa na İ. P. Daskalov i Sie.

Knyajestvo Bılgariya. Direktsiya na statistikata (1898). *Dvijenie na naselenieto v Bılgarskoto Knyajestvo prez 1895*. Sofiya: Dırjavna peçatnitsa.

Knyajestvo Bılgariya. Direktsiya na statistikata (1903). *Rezultati ot prebroyavane na naselenieto na Knyajestvo Bılgariya na 31 dekemvri 1900 god. Kn. VIII. Okrıg Ruse*. Sofiya: Dırjavna peçatnitsa.

Spisık na gradskite i selski obştini v Knyajestvoto (Utvırden ot G-da Regentite s Ukaz ot 15 may 1887 godina pod No. 157) (1887). Sofiya: Dırjavna peçatnitsa.

2- Gazeteler

Kemanlarski vesti Gazetesi:

29-30 Temmuz 1927.
7 Ağustos 1927.
Mir Gazetesi:
23 Ocak 1928, Sayı 8268.

Rehber Gazetesi:

3 Şubat 1928, Sayı 3.
6 Nisan 1928, Sayı 12.
12 Nisan 1928, Sayı 13.
12 Mayıs 1928, Sayı 17.
22 Nisan 1933, Sayı 275.

Zname Gazetesi:

2 Nisan 1928, Sayı 75.
3 Nisan 1928, Sayı 76.

3- Araştırmalar ve Yayınlar

Arheologiçeski muzey Varna. https://www.archaeo.museumvarna.com/ - 8 Haziran 2020.

Beşevliev, Veselin. (1979). *Pırvobılgarski nadpisi*. Sofiya: İzdatelstvo na Bılgarskata akademiya na naukite.

Bogomirova, Radina. (2007). "Sızdavane i deynost na Razgradskoto arheologiçesko drujestvo". *İzsledvaniya v pamet na akad. Ananie Yavaşov. Sbornik statii ot nauçna konferentsiya, posvetena na 150-godişninata ot negovoto rojdenie, Razgrad, 25 oktomvri 2005 g*. Sofiya: Akademiçno izdatelstvo "Prof. Marin Drinov", 20-33.

Cambazov, İsmail. (2013). *Bulgaristan'da Başmüftülük Tarihi (1878-1944). Birinci Kitap*. Sofya: Başmüftülük Yayınları.

Feher, Geza. (1925). "Pametnitsi na prabılgarskata kultura". *İBAİ. III.* Sofiya: Pridvorna peçatnitsa, 1-90.

Gergova, Diana – Venedikova, Katerina. (2007). *Demir baba teke – bılgarskiyat Erusalim*. *Pıtevoditel.* Sofiya: İzdatelstvo Agato.

İliev, Boris. (2005). "Teketo Demir baba – predi i sled Osvobojdenieto". *Demir baba –Jelezniyat başta. Sbornik legendi i naucni izsledvaniya*. Sofiya: Kulturno – prosvetno drujestvo "Rodno Ludogorie". 71-83.

İliev, G. – Yordanov, İl. (1931). *Deli-ormana v kartini. Fotografiçeski snimki*. Kemanlar: İzdanie na Knijarnitsa İl. Yordanov.

İvanov, Totyu. (1987). "Zemya na drevni kulturi". *Novo Ludogorie*, 112, 13 Mayıs 1987.

Kerim, Yusuf. (2006). *Hayatı ve Eserleri*. Hazırlayan: Nimetullah Hafız. Prizren: BAL-TAM Yayınları: 10.

Keskioğlu, Osman. (1985). *Bulgaristan'da Türkler*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Lazova, Tsvete. (2013). "Antiçnosti, arheologiya i natsionalna identiçnost: sluçayat "Sboryanovo"". *Sbornik po sluçay 30 godişninata ot sızdavaneto na spetsialnostta "Etnologiya" v SU*. Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski". (In Press). http://eprints.nbu.bg/1707/ - 8 Ağustos 2020.

Margos, Ara. (1978). "Pırvi arheologiçeski izsledvaniya". *Novo Ludogorie*. S. 98. 19 Ağustos 1978.

Marinov, Vasil. (1974). "Anani İvanov Yavaşev". *Muzei i pametnitsi na kulturata*. IV/1, 61-64.

Memişoğlu, Hüseyin. (1995). "Bulgaristan'da Cemaat-ı İslamiye ve Vakıf Kurumları". *Vakıflar Dergisi*, Sayı 25. Ankara. 297-309.

Miçev, Nikolay – Koledarov, Petır. (1989). *Reçnik na seliştata i seliştnite imena v Bılgariya 1878-1987*. Sofiya: Nauka i izkustvo.

——. (2005). *Reçnik na imenata i statuta na naselenite mesta v Bılgariya* (1878-2004). Sofiya : İzdatelska kışta "Petır Beron", İzdatelstvo "İztok-Zapad".

Mikov, Lyubomir. (2005). *İzkustvoto na heterodoksnite myusyulmani v Bılgariya (XVI-XX Vek). Bektaşi i kızılbaşi/alevii*. Sofiya: Akademiçno izdatelstvo "Marin Drinov".

Nazırska, Jorjeta. (1999). *Bılgarskata dırjava i neynite maltsinstva (1879-1885)*. Sofiya: İzdatelstvo "LİK".

Nedkov, Simeon. (2006). *İstoriya na muzeynoto delo v Bılgariya*. Agentsiya Evropres. https://museite.com/index.php/library/museum-science-bulgaria - 8 Haziran

2020.

Ovçarov, Dimitır. (2005). "Za myastoto na groba na han Omurtag – dogadki i hipotezi". *Helis IV. İzsledvaniya, rezultati i problemi v "Sboryanovo"*. Sofiya. 200-207.

Peti otçet na Razgradskoto arheologiçesko drujesvo za 1927 godina. Razgrad: Peçatnitsa P. Antonov.

Stefanov, Yordan. (2004). *Zagadkite na istoriko-arheologiçeskiya rezervat Sboryanovo i Stomogilieto.* Veliko Tırnovo : İzdatelstvo "PİK".

Şimşir, Bilal N. (2012). *Bulgaristan Türkleri (1878-2008).* 3. Basım, Ankara : Bilgi Yayınevi.

Şkorpil, Karel. (1924). *V zaştita na bılgarskata starina*.

Uspenskago, Fyodor. (1901). "O drevnostyah goroda Tırnova". *İRAİK*. VII. Sofiya: Dırjavna Peçatnitsa, 1-24.

Uspenskiy, Fyodor – Şkorpil, Karel. (1905). "Vnovy otkriytaya nadpis Omortaga. Stolitsy (auly, stanovişta) drevnyh bolgar". *İRAİK*. X. Sofiya: Dırjavna peçatnitsa, 544-554.

Vasileva, Teodora. (2007). "Kemanlarskoto arheologiçesko drujestvo "Han Omortag" ("Han Omurtag") i prinosıt mu za razvitieto na muyzeynoto delo v İsperih". *İzsledvaniya v pamet na akad. Ananie Yavaşov. Sbornik statii ot nauçna konferentsiya, posvetena na 150-godişninata ot negovoto rojdenie, Razgrad, 25 oktomvri 2005 g. Sofiya: Akademiçno izdatelstvo "Prof. Marin Drinov",* 289-293.

Yavaşov, Anani. (1930). *Razgrad – negovoto arheologiçesko i istoriçesko minalo – I.* İzdava razgradskoto çitalişte "Razvitie". Sofiya: Pridvorna peçatnitsa.

——. (1934). *Teketo Demir Baba – "Bılgarska starina – svetinya"*. İzdava Razgradskoto arheologiçesko drujestvo. Razgrad: Peçatnitsa "Hudojnik".

Zlatarski, Vasil (1970). *İstoriya na Bılgarskata dırjava prez srednite vekove. Tom 1 – Pırvo bılgarsko tsarstvo. Çast 1 – Epoha na huno-bılgarskoto nadmoştie*. Sofiya: İzdatelstvo Nauka i izkustvo.

EKLER: Fotoğraflar

Fotoğraf 1: *Mir* Gazetesi

Година XXXIV София, понеделникъ 23 януари 1928 год. Брой 8268

МИРЪ

ЕДИНСТВЕНИЯТЪ ЛѢКЪ

Картела

Картелъ Картелъ Картелъ

Кооперативенъ домъ

Инжинеръ

Дърва

Mir Gazetesi, 23 Ocak 1928, sayı 8268, sayfa 2:

"Bulgar Çarı Omurtag'ın Mezarı Tahkir ve Tezyif Edildi"

Ne acayip ve misli görülmemiş bir hareket! Bulgaristan zamanında Korkunç Krum'un oğlu büyük Bulgar Çarı Omurtag'ın naaşının yattığı kutsal yer teyzif edilmektedir. Bizim bazı arkeologlarımızın Çar Omurtag tarafından inşa edildiğini ve ona ait pek meşhur mezar yapısı olduğunu kabul ettiği Demir Baba Tekkesinin türbesi haydutça açılmış ve yağmalanmış olduğu ancak birkaç gün önce, Noel Yortusu günlerinde tesadüfen öğrenildi. Mukkadesata hürmetsizlik olan bu eylemin ne zaman gerçekleştirildiği henüz bilinmemektedir. Fakat şu bir gerçektir ki, türbenin altında

bulunan ve sahte evliya "Demir Boba"nın tahta sandığı ile maskelenmiş geniş, açık, kârgir ve kubbe biçimli yeraltı bölmesi barbarca açılıp tamamen yağmalanmış, Bulgar çarı Omurtag'ın naaşının aziz vücut kalıntıları ise acımasızca dağıtılmıştır.

Bu cürmün hangi dinsiz ve şerir eller tarafından ve ne maksatla yapıldığını ilgili makamların tespit etmesi kalıyor.

Bulgarların kendi tarihlerine ait eselere olan ilgisizliği, kendini tamamen göstermiş oldu.

Yasadışı olarak gaspedilen ve yasadışı sahipleri tarafınan bütün mallarıyla gaspedilen bizim bu mukaddes yerimiz hakkında birkaç yıl boyunca yazıldı ve yazılıyor, ancak onu tezyif edenlerin elinden alıp gelecek nesiller için muhafazsı elinde olan iktidar sahibi bir Bulgar bulunmadı. Fakat otuz dirhem için yasadışı sahiplerine tapu çıkartmaya çalışacak mebusluk kisvesine bürünmüş Bulgarlar bulundu.

Bulgar millî duyguları manevî meyusiyettedir.
Bu durumda hiçbir nevi siyasî mülâhaza mazeret gösterilemez.
Razgrad Arkeoloji Cemiyeti Başkanı A. M. Yavaşov

Fotoğraf 2: *Rehber* Gazetesi.

Rehber Gazetesi, 3 Şubat 1928, sayı 3, sayfa 2:
"Demir Baba Tekkesi"

Şimalî Bulgaristan'ın Deliorman havalisinde Razgrad kasabasına 36 kilometre mesafede kâin Demir Baba Tekkesine ait 800 dekar koru, 40-50 dekar tarla ve birkaç adet su değirmeni çok senelerden beri civar Bulgar komşularından bazılarının hırs ve tamaını tahriş etmektedir.

25-30 sene mukaddem bu tekkeye, "İsveti Dimitr" ismi verilerek zabta kalkışılmış ve Rusçuk Sancak Meclisinde birçok münakaşat ve münazaatı mucip olmuştu. Fakat pek vahi olan bu iddia dikiş tutmadığından tekke, şimdiye kadar Razgrad Cemaat-i İslâmiyesi idaresinde kaldı. Demir Baba Tekkesine birkaç saat mesafede Mumcular Üvüğü [Höyüğü] namıyla maruf yüksek bir tepeden çıkarıldığı zannolunan Tırnova'da "İsveti Çetirideset Mıçenitsi" namındaki kilisede bulunan bir taşın üzerindeki Rumca yazının okunması, tekkeye göz koyanlara iyi bir vesile icat etti. Bu taşın üzerindeki yazının tercemesi: Kan Yubigi Omurtag eski evini bırakarak Tuna'ya yakın meşhur evini inşa […] (Mâ-ba'dı 3'üncü sahifede)

[…] etti. İki muallâ evi arasını ölçtüm, bu mesafenin ortasında bir üvük yaptım, bu üvüğün tam ortasından benim eski avuluma kadar iki bin ve Tuna'ya kadar da iki bin org {.} mesafe vardır. Üvük meşhurdur. İnsan ne kadar iyi yaşasa ölür, başkası doğar, sonra doğan onu (üvüğü) gördüğü vakit rekzedeni hatırına getirsin beyin ismi Omurtag Kan Yubigi'dir".

Bulgar asar-ı atika mütehassısları bu taş hakkında bir çok ilmî mütalaalar yürüterek Bulgar Çarı Omurtag'ın mezarını bulmaya çalışıyorlar, ekseriyet mezarın Mumcular üvüğü denilen mevkide olduğu mütalaasındadır. Fakat başta Razgrad Asar-ı Atika Cemiyeti reisi gospodin [bay, efendi] Yavaşov'la evvelden beri tekkenin mallarına göz koyanlar ilmî tetkikattan uzaklaşarak Omurtag'ın mezarı Demir Baba Türbesi olduğu iddiasıyla tekkenin mallarına vâzı'-ül-yed etmeye çalışıyorlar.

Gospodin Yavaşov "Mir" Gazetesinin 8268 numrulu nüshasında neşrolunan "Bulgar Çarı Omurtag'ın Mezarı Tahkir ve Tezlil Olunuyor" serlevhalı makalesinde, "muhayyel velinin tahta sandukasıyla setr ve ihfa olunan Omurtag'ın kârgir kubbe şeklindeki mezarı, haydutçasına yağma ve mukaddes cesedi dağıtılmıştır" diyerek birçok laf ü güzaftan sonra asıl maksadına geçerek "... onu bütün malı ile gasp ve gayr-ı meşru surette tasarruf eden ellerden kurtarıp neslimiz için muhafazaya rical-i hükümetimiz mecbur iken, şimdiye kadar bu vazifeyi ifa edecek bir recül bulunmadı, fakat otuz akçe için gayr-ı meşru sahiplerine tapu almaya çalışacak mebusluk kisvesine bürünmüş Bulgar bulundu ..." diyor.

Gospodin Yavaşov iyi bilmelidir ki Demir Baba muhayyel bir şahıs değildir. Tarih ve anane ile şahsiyeti sabit muhterem bir zattır.

{.} Bir org veya orgi 2134 metrodur.

Fotoğraf 3: *Zname* Gazetesi.

ЗНАМЕ

НА РАЗНИ АДРЕСИ

Печатътъ и живота

ТЕМИР-БАБА ТЕКЕ—БЪЛГАРСКА СВЯТИНЯ

Zname Gazetesi, 2 Nisan 1928, sayı 75, sayfa 1:
"Bulgar Eski Eseri Demir Baba Tekkesi"

Ocak ayında gazetelerde Bulgar Çarı Omurtag'ın mezarının tahkir ve tezlil olunduğu, onun mukaddes cesedinin kalıntıları tekdir ve terzil edildiği haberi yayınlandı. Bu haber, Sofya'da çıkan Rehber Gazetesini 4 Şubat tarihli ve 3. sayısıyla Razgrad Arkeoloji Cemiyeti tarafından gündeme getirilen tekke ve mülkiyetinin yasadışı sahipleri, yani Razgrad Vakıf Komisyonu elinden alınması meselesi aleyhinde ironik bir not yayınlamaya sevk etti. Söz konusu gazete, tekkenin mülkiyeti, komşu Bulgarların nefret ve tamaını tahrik etmektedir diye yazmakta ve daha 25-30 yıl önce tekkeye Sveti Dimitır adını vermekle onu ihtilâs etmek istediklerini, fakat taraflarından Ruse'de açılan dava, asılsız olduğu için onlara yardım edememiş. O zamandan bu yana tekke Razgrad Müslüman Cemaati idaresi altında kalmışmış. Fakat

sözde Mumcular Höyüğü menşeli ve şu an Tırnovo'daki "Sv. Çetirideset Mıçenitsi" Kilisesinde bulunan ve üzerinde Rumca bir yazı olan şüpheli bir taş, tekkeye göz koyanlara yeni bir vesile verdi. Taşın üzerindeki Rumca yazıya istinaden birçok arkeolog, Omurtag'ın mezarının Mumcular Höyüğü olduğu fikrini beyan etti. Fakat Razgrad Arkeoloji Cemiyeti Başkanı Gospodin Yavaşov başta olmak üzere tekkenin mallarına göz koyanlar, incemelerde bulunup Omurtag'ın mezarı bu tekke olduğu iddiasıyla ona el koymaya çalışıyorlar. Yavaşov gazetelerdeki yazılarında Demir Baba'yı tarihi ve geleneksel bir kişi olmasına rağmen, efsanevî bir kişi olduğunu iddia ediyor. Rerber, Bulgar arkeoloji uzmanları tarafından türbenin mimarisi Türk olduğunu iddia ediyor, demektedir. Gospodin Yavaşov'a göre, mezar, Türkler - ki aynı zamanda onlar, yani Türkler, Bulgarlar için aynısını söyleyebilecekleri halde, sessiz kalmayı daha isabetli buluyorlar - tarafından Omurtag'ın izlerini silmek için açılmıştır. Türkler tekkeyi yüzyıllarca büyük bir hürmetle korumakta ve Gospodin Yavaşov gibileri onu Omurtag'ın mezarı olduğunu tahmin ediyorlar ise, onlar da bu kutsal "makam-ı mukaddes" yere bizimle birlikte hürmet etsinler. Bu şekilde ortaya çıkan bu yanlış anlaşılmadan kaçınılacaktır. Bulgar Çarı Omurtag zaten bir Türkün oğludur ki, bu meselede bir yanlış anlaşılma yoktur. Yavaşov'un bildirilerinden hedefinin bu kutsal ve tarihî eser değil de onun mülkiyeti olduğu anlaşılmaktadır. Biz, yüzyıllardan beri yasal bir şekilde sahip olduğumuz mülkiyeti veremeyiz, diyor Rehber. Avukat, yasaya göre verilen hakka istinaden bize tapular çıkartması lazım, fakat o, bizm istediğimizi, millî duygularından hareketle reddederse, biz başkasını bulacağız.

Rehber'in buraya kadar yazdıklarından görülüyor ki, maksadı Bulgar ve Türklerin millî duygularının tahrikdir.

Rehber'in redaktörü bilmelidir ki, Razgrad Arkeoloji Cemiyetinin maksadı Razgrad bölgesinin eski tarihî eserlerini muhafazadır. Tekkeyi ve mallarını şimdiki gayr-ı meşru mutasarrıf ve gâsıplarının elinden kurtarmasının başka bir sebebi ise, mükemmel kârgir yapısı olan türbeye her sene lüzum görülen tamiratı yapmak ve tekkenin ananesini muhafazadır.

Demir Baba Tekkesinin adının Dimitrovo köyü olarak değiştirlmesi hasetçi Bulgar komşuları tarafından yapıldığı iddiası doğru değildir. Bu, kurulan ilk Bulgar hükümeti tarafından 1878'de yapılmıştır ve özel mülkiyet olduğundan dolayı onu Türklerin elinden almak için hiç kimse tarafından dava açılmamıştır. Bulgaristan'ın Türklerin esaretinden kurtuluşundan sonraki ilk Bulgar hükümeti bunu firari göçmen emlâkı olarak buldu ve daha 1878 yılında devlet emlâkı arasına kaydolduğunu Rehber'in redaktörü eski Razgrad Sancak Daimî Komisyonunun [okrıjna postoyanna komisiya] 3368 nolu ve 8 Aralık 1888 tarihli mektubuna bakabilir.

Tekkenin emlâkı hükümet malı olarak 1878 yılından 1889 yılına kadar kiraya veriliyordu, son kiracısı ise Razgrad sakinlerinden Gospodin Katerin Petrov'muş.

Tekke ne Türkiye zamanında ne de Bulgaristan'da hiçbir vakit vakıf olmamıştır. O, 1826 yılına kadar, yani Sultan İkinci Mahmud'a kadar derviş barınağıymış. 1651 yılında Türk seyyahı Evliya Çelebi bu tekke hakkında orada kendilerini can tefekkürüne teslim etmeyle ve devletin bekası için padişaha dua ile meşgul olan 150 kadar derviş bulduğunu ve daima mutfağında gelen misafirlere meccanen sunulacak yemek pişirildiğini yazar. Sultan İkinci Mahmud, 1826 yılında orduyu yenileştirme maksadıyla önlemler aldı ve buna karşı başkaldıran yeniçeriler ile onlara katılan derviş toplulukları tarafından mukavemet gördü. O, bu küstahlıklarından ötürü yeniçeriliği yok etti, bununla birlikte derviş barınaklarını da dağıtarak malları "mevat" (açık artırma) ile satılmıştı.

Kurtuluş savaşında [1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı], tekkeyi iddare eden kişi İstanbul'a kaçmış, Bulgar hükümeti tarafından belirtilen süre içinde dönmediğinden tekke mülkiyetine, firari mülkiyeti sıfatında hükümet tarafından el konulmuş.

1888'de tekke etrafındaki köyler, yani Mumcular, Kemanlar, Zavet, Malka Kokarca ve Saladın köyleri, tekkeyi serbestçe ziyaret edebilmeleri ve tekkeye ait binaları muhafaza etmeleri için Maliye Bakanlığına dilekçe yatırırlar.

23 Eylül 1888 tarihli ve 27447 sayılı talimatnamesiyle Maliye Bakanlığı, Razgrad Sancak Daimi Komisyonunun görüşünü istedi. Komisyon, 7 Ekim 1888 tarih ve 75 sayılı kararıyla tekkenin Türk nüfusuna verilmemesi görüşünü önerdi. Bu reddine gerekçe olarak Demir Baba'nın bir evliya olduğunu kabul eden sadece Kızılbaş Türkleri olduğunu ve onlara hiç kimse tarafından engel olunmadığını; oraya serbestçe gidip kurbanlarını kestiklerini; her köyde ibadet için cami mevcut olduğunu ve tekkede misafirler tarafından kendisine yapılan bağışlarla yetinen bir zaviyedardan başka görevli olmadığını; tekkenin teslim edilmesi durumunda gelirlerinin sadece birkaç kişi tarafından kullanılacağını; bu da bazı kamu ihtiyaçlarının karşılanmasının lehinde olmayacağını; bir müddet önce buraya yakın bir yerde peşine düşen birkaç polisi öldüren birtakım eşkiya çetelerinin gece toplandıkları yer olacağını göstermiştir. Fakat, nasıl bir mülâhazayla yapıldığı belli olmayan biçimde Bakanlık, Komisyon tarafından sunulan görüşü dikkate almadan 23 Mart 1889 tarih ve 11297 Nolu Emirnamesiyle tekkenin talep eden köylere verilmesini emreder. Bu Emirnameye istinaden Komisyon, 15 Mayıs 1889 tarih ve 35 Nolu Protokolüyle tekkeyi ve ona kayıtlı mülkleri, Kemanlar Belediyesinin 21 Mayıs 1889 tarih ve 5 Nolu Kararıyla vekil Ali Rıza H. Hafuzov adlı kişiye teslim etti. Tekke ve mülkleri, tayin edilen bu tür kişiler tarafından 1905 yılına kadar idare edilmiş, bu tarihten itibaren ne devletin, ne köylerin nasıl ve ne biçimde gerçekleştiğini bilmediği bir şekilde Vakıf Komisyonundan birinin eline geçmiştir.

(Devamı var)

Zname Gazetesi, 3 Nisan 1928, sayı 76, sayfa 2:
"Bulgar Eski Eseri Demir Baba Tekkesi - II"
Kuvancılar köyü doğumlu Demir Baba, bir komünal toplum olan Kızılbaş-

Bektaşî tarikatinden bir dervişmiş. Onun hakkında efsanevî kahramanlıklar, güreşçi – pehlivan olduğu; sultanın pehlivanlarıyla güreşmek için İstanbul'a gittiği; bizzat Sultan ile Moskova Çarı tarafından düzenlenen yarışlarda Moskova güreşçileriyle yarış yaptığı; tekkenin akar sularını ara sıra kesen canavarı öldürdüğü; hatta ta Moldova'daki Tuzla'ya gittiği ve Deliorman'a tuz getirilmesini engelleyen yedi başlı canavarı öldürdüğü; sonraları münzevi bir aziz (evliya) olarak tekkenin kayalarını kendine mesken seçmiş olduğu ve halk hastalandıklarında hastalıklarına deva bulmak için onu orada ziyaret ettiği anlatılır. O burada kendi eliyle tekkenin türbesini inşa etmişmiş. Bu efsaneler tekkenin zaviyedarları tarafından misafirlere anlatılır. Bunu F. Kanits de tasdik eder. O, tekkeyi ziyareti esnasında şeyh olan zaviyedar tarafından kendisine, Demir Baba'nın 1828-1830 Türk-Rus Savaşında, Sultan Mahmud'un izniyle Rus ordusunu bir bohça ekmek ve alaf ile açlıktan kurtardığını anlatılmıştır diye belirtir. Kanits, Demir Baba'yı Sultan Mahmut zamanındaki 1829 Rus Savaşına kadar nerdeyse 400 yıl yaşamış olarak gösteren anlatıcının bu yağlı mozaiksel (Lügenmosaik) yalanlarını anlatmaya son verdikten sonra ancak rahat bir nefes alabildiğini yazıyor.

Türbe, Malka Kokarca köyü tarafından gelen derenin bir virajına inşa edilmiştir. Mükemmel kârgir bir yapı olup doğudan batıya bir çizgide dizili 3 kısımdan oluşur ve ne Roma, ne Bizans, ne de Türk mimarisidir; muhtemelen Protobulgar mimarisidir. Batı kısmı, en büyük kısmıdır ve sekizgendir, üçüncü kısmı olan doğu kısmı ise muhtemelen birkaç defa yıkılmış açık ve basit bir ek binadır. Türbe temelinin bir kısmı doğal bir kayadır; yukarıya doğru muazzam taşlarla duvar yapılmış, üst çatı kısmı ise kubbe şeklinde tuğla ile işlenmiş ve horasan ile sıvanmıştır. En üst dış kısmı, yani büyük binanın çatı kısmı, kubbe şeklindedir ve saç ile örtülmüştür. Her iki binanın tepesine içlerinde küçük haçlar olan altın kaplı birer hilâl konmuştur. Pencereler batı kısmındadır, onlar küçük olup demir parmaklıkla donatılmıştır; dış tarafında ise içine kabarık ve düzlenmiş kırmızı, şimdilerde olmayan, küçük taş parçaları konmuş üçer altıgen oyuklar şeklindedir. Avlunun duvarı birçok defa tamir edilmiştir ve ona düzensiz sokulmuş olan başka yerlerden getirilmiş, aralarında cami yapısı parçalarından oluşan çeşitli yapılardan malzeme vardır. Türk mimarisi örneği olarak sadece 50-60 metre mesafede bulunan ve türbenin avlusunun dışına inşa edilmiş adi cami yapısı gösterilebilir.

Türbenin altında bulunan geniş yeraltı bölmesinin haydutça kırılıp açılmasıyla mukaddesata karşı işlenmiş hürmetsizlik eylemi, bizi, bunun bir mozole olduğuna, hatta sıradan ve sahte bir Türk evliyasının değil, bulunan Omurtag yazıtlarında bahsedilen Bulgar Çarı Omurtag'ın gerçek pek meşhur mezar yapısı olduğuna ikna etti. Bunu, mezar boşluğunun pahalı kırmızı ve düzletilmiş bordürü da teyit edip pekiştirir. Rehber Gazetesindeki yazar taslağı, Bulgaristan'da bulunan birçok türbe arasında bunun benzeri nerde bulunduğunu göstersin. Hakikaten, Sofya'nın yakınında evliya Bali Baba Efendiye ait bir türbe var, fakat o nasıl bir türbedir, onun dışı ve içi nasıldır? Sadece Razgrad'ta bazıları halâ var olan 4 türbe varmış. Evliya Çelebi bile

daha 1561 yılında Razgrad'ta çok güzel bir tekke var olduğunu yazmıştır, fakat şimdi o tekkenin güzel binası nerededir?

Rehber'in redaktörü, bizzat Bulgar arkeologlarının bile türbenin Bulgar Çarı Omurtag'ın mezar yapısı olduğuna dair söz etmediğini söylüyor, fakat bilinen bir gerçektir ki, onların olumlu veya olumsuz görüşü her zaman gelecekte gerçekleşecek olan kazılara bağlıdır. O, türbenin 300-500 metre mesafede üçgen şeklinde üç kale ile çevrili olduğunu, bu üçgenin eski başkent Pliska-Aboba'dan Tuna yakınlarında bulunan saraya kadar olan mesafenin ölçülen merkezinin tam ortasında bulunduğunu biliyor muydu acaba? Türbe ve kaleler muhetmelen aynı zamanda inşa edilmiştir. Kalelerin Omurtag'ın pek meşhur mezar yapısının muhafazasından başka hiçbir maksadı olamaz.

Kuzey Bulgaristan'ın en yüksek höyüğü olan ve türbenin dört kilometre doğusunda, hatta en yüksek tepede bulunan Mumcular Höyüğü, uzak mesafelerle haberleşme içindir. Bu, Kuzey Bulgaristan Arkeoloji Cemiyeti delegeleri tarafından 1 Mart 1927 tarihinde yapılan deney ile kanıtlandı. Rehber'in redaktörü bilmelidir ki, tekke ve mülkiyetinin şimdiki yasadışı sahiplerinden alınması meselesini ortaya koyan sadece Yavaşov değildir. Bunu, din ve milliyet farkı gözetmeksizin bütün gerçek Bulgaristan vatandaşları ısrarla istemektedir. Muhafaza edilmiş olan ve büyük Bulgar Çarı Omurtag'ın vücüt kalıntılarının yattığı mükemmel binayı yok olmaktan korumak için derhal tedbirler almak ister istemez boyun borcumuz oldu.

A.İ. Yavaşov

(Razgrad Arkeoloji Cemiyeti Başkanı)

Rehber Gazetesi, 12 Nisan 1928, Sayı 13, Sayfa 1:

"Demir Baba Tekkesindeki Mezar Demir Babanın Merkadi mi, Yoksa Çar Omurtag'ın Mezarı mı?"

"Demir Babanın Şahsiyeti - Efsaneler – Deliorman – Demir Babanın Manastır Vilayetindeki Memi Baba Sultan ile Münasebâtı - Tekkenin Tevliyet Hücceti"

Karilerimizin hatırlarındadir ki, üçüncü sayımızda Demir Baba tekkesinin Razgrad Asar-ı Atika Cemiyeti tarafından ne gibi vesileler ile zabt olunmak istenildiğini izahla, mezkur asar-ı atika cemiyeti reisi Gospodin Yavaşov'un "Mir" Gazetesine yazdığı makaleye cevap vermiştik.

Birçok mücadeleden sonra cemiyetin tekkeye fuzuli vâzı'-ül-yedi alakadar makamat-ı aliyenin bilhassa mebus Hafız Sadık Efendinin gayretile ref ve tekke yine Cemaat-i İslamiyeye iade olundu. Bundan şüphessiz müteessir olan Gospodin Yavaşov Demokrat Fırkasının mürevvic-i efkarı olan "İzname" Gazetesinin 75-76'ncı sayılarında hem bizim makalemize cevap vermeye hem de tekkenin Çar Omurtag'ın mezarı olduğunu ispata çalışmış.

Gosposdin Yavaşov makalesinde bizim yazılarımızı manidar surette hulasa ettikten sonra ilk söz olarak... "Rehber'in buraya kadar yazdıklarından görülüyor ki onun maksadı Bulgar ve Türklerin hissiyat-ı milliyelerini tahriktir" diyor.

Gospodin Yavaşov'un söze şu tarzla başlaması şüphesiz makalesinde iddia edeceği bî ser ü bün davalarının Bulgar efkâr-ı umumiyesi tarafından hissiyatla muhakeme edilmesine yol açmaktadır.

Biz gazetemizi mevki-i intişara vaz edeli Bulgaristan'daki Türk ve Bulgar unsuru arasında anlaşma vücuda getirmeye çalıştığımızı, hatta bunun umum Bulgar ve Türklere teşmilini hedef ittihaz ettiğimizi yazılarımız ispata kâfidir.

Biz bu gayemize vusul için defaatle "kraldan ziyade kral taraftarlığı" meseline uyarak bir çok şayan-ı telehhüf hadisatı itilâfkârane yazmaya çalışırken te'vile bile cüret ettik. Acaba Gospodin Yavaşov bizim gibi ifrata varmayı bırakalım, şimdiye kadar bir defacık olsun mensup olduğu milletine Türk komşularınızla iyi geçininiz, onlar bizim iyi, sadık vatandaşlarımızdır diyebilmiş ve bu sahada iki satır yazı yazabilmiş midir?

Gospodin Yavaşov Mir Gazetesinde yazdığı yazılarında ve bu makalesinde Türklere karşı gâsıp, hırsız tabiri kullandığı gibi tekkeye usul ve kanun dairesinde tapu çıkarmaya vekil edilen avukatı da bu vazifeyi deruhde ettiğinden dolayı Bulgarlığa karşı Türklere hizmetle ithama kadar ileri gitti.

Fakat biz, yüksek Bulgar siyasiyesinin bilhassa hükümet-i hazıra rical ve erkânının Bulgaristanlı Türklerin, bu vatanın sadık tebaası, nafi bir unsuru olduğuna kani ve Türklerin burada kalmaları taraftarı olduklarını bilir ve buna inanır olduğumuzdan iki milletin iyi geçinmesi için ne yapmak, ne yazılmak lâzım ise bunu ifaya ve Türk – Bulgar muhadenetinin sözle değil, fiilen vücut bulmasına çalışmakta devam edeceğiz.

Üçüncü sayıdaki makalemizde hiçbir yerde değil Bulgarlığı, hatta Razgrad Bulgarlarını bile muhatap tutmadık, daima tekke ve emlâkine vâzı'-ül-yedi gaye ittihaz eden Gospodin Yavaşov ve onunla hemfikir olanları muhatap ittihaz ettik. Gospodin Yavaşov'un kendisine söylenen sözleri umuma teşmil ve münakaşayı hissiyat ve mugalataya boğmaya […]

(Mâ-ba'dı 2. sahifenin 4. sütununda)

(Başmakaleden mâ-ba'd)

[…] çalışması ona hiç bir suretle hak kazandırmaz.

"Rehber muharriri bilmelidir ki Razgrad Asar-ı Atika Cemiyetinin maksadı Razgrad havalisi asar-ı atikasını muhafaza için tekkeyi ve mallarını şimdiki gayr-ı meşru mutasarrıf ve gâsıpları yedinden kurtararak ali abide olan türbeye her sene lüzum görülen tamiratı yapmak ve tekkenin ananesini muhafaza etmektir."

Tekkenin dünkü ve bugünkü mutasarrıfları gâsıp değil, onun meşru sahip ve varisleridir. Tekkeyi gaspetmek isteyen Razgrad Asar-ı Atika Cemiyetidir. Gospodin Yavaşov'un tekkenin ananesini muhafaza edeceklerini vaad etmesi pek gülünçdür. Yavaşov, tekkenin ve merkadin Demir Baba'ya ait olmayıp Omurtag mezarı olduğunu iddia ediyorken diğer taraftan da tekkenin ananesini muhafaza edeceklerini vaad etmek gibi pek bayağı hileye müracaatı, karşısındakilerini pek sadedil farz etmesinden neşet etse gerektir. Cemiyetçiler bilmelidirler ki, biz ananatımızı muhafaza etmek için Asar-ı Atika Cemiyetinin vesayetine muhtaç değiliz. Ortada Asar-ı Atika Kanunu var, cemiyet, o kanun haricinde hiç bir harekete salâhiyetdar olmadığı gibi biz de onun hiç bir fuzuli müdahalesine boyun eğmeye mecbur değiliz.

(Dahası var)

Rehber Gazetesi, 12 Mayıs 1928, Sayı 17, Sayfa 1:

13. Sayıdan Mâ-ba'd

Gospodin Yavaşov makalesine devamla tekkeye Bulgarların İsveti Dimitri ismi verdikleri doğru değildir. Tekkenin Türklerin yedinden nez'i için ikame-i dava edilmemiştir. Tekke emval-i hususiyeden olup Bulgarlar Türk boyunduruğundan kurtulduktan sonra ilk teşekkül eden hükümet bunu mahlul, muhacir emlâkı olarak bulmuş ve o suretle kaydetmiştir. Sancak Meclisi tarafından Razgradlı Katerin Petrov'a hükümet malı olarak 1878 – 1879 [!] senesine kadar icarla verilmiş, tekke ne Türkiye zamanı ve ne de Bulgaristan'da hiçbir vakit vakıf olmamıştır" dedikten sonra "Sultan Mahmud-ı Sani zamanı (1826) yeniçerilerin ilgasında tekkenin dervişleri dağıtılarak malları satılmış ve satın alan Türk İstihlas Muharebesinde Türkiye'ye hicret edip bir daha avdet etmediğinden malları mahlul kalmıştır ve 1651 tarihnde Türk seyyahı Evliya Çelebi bu tekke hakkında şöyle yazıyor: 150 fakir derviş olup can sohbeti ederek devam-ı devlet-i padişahî duasıyla meşguldürler ve matbahta daima kazan kaynar bunlar gelip geçen yolcuların hedayasıyla tedarik olunur" diyerek fikrini tevsika çalışıyor. Gospodin Yavaşov'un tekkeye Bulgarların İsveti Dimitri ismi vermediklerini iddia etmesi güneşi inkâr kabilindendir, tekke elan bütün kuyudatta Dimitrovo namıyla mukayyet olup hükümetin resmî meskûn mahaller ve mesafe cetvellerinde, posta muamelâtında Dimitrovo olarak yazılı ve yazılmaktadır. Gospodin Yavaşov'un mevzu-ı bahis ettiği yazımızda biz mahkemede davadan bahsetmedik, Sancak Meclisinde olan mücadele ve münakaşadan, Sancak Meclisinin tekkeyi zabtından bahsetmiştik. Halbuki bu iddiamızı Gospodin Yavaşov bizzat itiraf ettiği gibi vesaikle de teyid ediyor. Sultan Mahmud-ı Sani devrinde filhakika Türkiye dahilinde bilcümle Bektaşî tekkeleri lağvolunmuş ve bunların malları satılmıştır lâkin Gospodin Yavaşov bunların bilahare tedricen yine hal-i aslilerine geldiğini, emlâklarının ekseriyetle yine tekkelere devrolunduğunu bilemiyor. Zaten tekkelerin malları o vakit hükümete tamamen irae olunmamış, yalnız irae olunan cüzî birer parçaları satılmıştır.

Gospodin Yavaşov'un Sultan Mahmud-ı Sani devrinde satıldığını iddia ettiği mal, tekkenin yanındaki çiftliktir. Bu da mahlul olarak hükmetçe zabtolunmuş ve satılmıştır. Bunu hiçbir vakit Türkler tekkenin malı diye iddia etmemiş ve elan da etmemektedirler. Bulgaristan'ın teşekkülünde tekkenin bütün emvaline hükümetin, Sancak Meclisinin vâzı'-ül-yedi ve icara vermesi tekkenin emval-i hususiyeden olduğuna delil olarak gösterilmesi pek temelsiz bir iddia ve pek yakın bir tarihe karşı tegafül göstermektir. Bulgaristan teşekkül ettiği zaman hükümet, belediye ve sancak meclisi, yalnız Demir Baba tekkesine değil, ekser-i memleketlerde bütün camilere, tekkelere ve mekteplere vâzı'-ül-yed etmişti. Size merkez hükümeti misal göstereyim: Sofya'da kırk dört cami, bir çok mektep, medrese ve tekkeler hepsi zabtolunmuştu. Bilahare yalnız Banyabaşı Cami-i Şerifi kendi akaratıyla beraber iade olundu bunları üç dört sene kadar mahallî, Cemaat-i İslâmiyesi idare ettikten […]

(Mâ-ba'dı 2'nci sahifenin 3'üncü sütununda)

(Başmakalenin mâ-ba'dı)

[…] sonra 16 parça mülkten ibaret olan akarat, 29 bin leva kıymet kesilerek, tekrar belediye tarafından istimlak olundu ve bu para tedrici olarak 1909 senesi sonunda Sofya Cemaat-i İslamiyesine ödenmiştir. Tekkelerden hatırımda olan Varna sancağı dahilinde Balçık kazasında Akyazılı Sultan ve Dobriç kazasında Kapaklı ve Haskova kazasında Osman Baba, Sofya'da Hazreti Bali ve Çoban Baba tekkeleri gibi yüzlerce tekkeler zabt olunmuş, bunlardan Akyazılı Tekkesi İsveti Aleksandır namıyla manastır yapılmış ve mahakimde birçok davalardan sonra icra memuruyla gâsıplarından kurtarılmıştır. Hazreti Bali'nin cami arsasına kadar, bütün malı Kinâjevo obştinasının [belediyesinin] eline geçmiş, Çoban Baba merkadiyle beraber, Pavlovo karşısında sayfiyeler olmuştur. Tekke, ne Türkiye zamanı ve ne de Bulgaristan'da hiçbir vakit vakıf olmamıştır iddiası ise vakıf ne demek olduğunu bilmemektir, bu, cevaba bile değmez.

Gospodin Yavaşov'un tekkenin kadimden beri hiç malı olmadığına dair Evliya Çelebi Seyahatname'sinden delil olarak iktibas etmiş olduğu yazılar, Demir Baba Tekkesine ait değildir. Evliya Çelebi Razgrad'a 1061-1062 sene-i hicrî ve 1651-52 miladî tarihinde Şumnu tarikıyla gelmiş ve Demir Baba istikametine hiç gitmemiştir. Evliya Çelebi Razgrad'dan doğru Rusçuk'a gitmiş ve oradan da Silistre'ye geçmiştir (Seyahatname cilt 3, sahife 310-330).

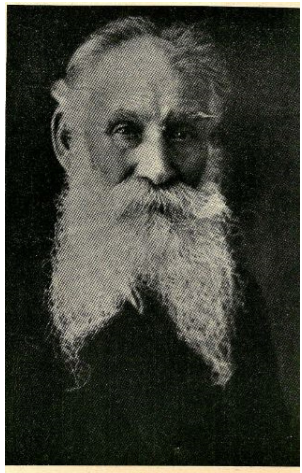
Evliya Çelebi Rusçuk'tan Silistre'ye giderken, şimdi Türklerin Büyük Orhan Küçük Orhan ve Bulgarların Golyamo Vranovo Malko Vranovo diye yad ettikleri İlhanlar karyeleri tarikıyla Arabacı karyesinden geçip Silistre'ye gitmiştir, bu yolda uğradığı ve vasfettiği tekke ise Tutrakan kazasındaa Mustafa Baba Tekkesidir. Demir Baba Tekkesi zaten bu yola pek uzak olduğu gibi Evliya Çelebi Demir Baba'dan hiç bahsetmemesi bunu görmediğine delildir. Seyahatname'den alınan bu parça ya yanlış tercüme edilmiş veyahut öyle anlanılmak ve istifade edilmek istenilmiştir.

Gospodin Yavaşov makalesinde devamla, etraf köyler tekkenin iadesini Maliye Nezaretinden talep ettiklerinde Sancak Meclisi Maliye Nezaretine verdiği izahatda Demir Baba'ya yalnız Kızılbaş Türklerin hürmet edip diğerlerinin etmediği ve her köyde cami olduğundan buna ihtiyaç olmadığını delil gösterdiği halde gayr-ı malum esbapla tekkenin Maliye Nezareti tarafından Türklerin vekili Ali Rıza Efendiye teslim olunduğunu ve 1906 tarihine kadar tekkenin bu tarzda tayin olmuş kimseler tarafından idare edildiğini vakıf komisyası idaresine ne suretle geçtiğini ne köylüler ve ne de hükümetçe malum olmadığını davalarına delil gösteriyor.

Maliye Nezareti 1888 tarihinde bugünkü emvalin bilâ-inkıta kadimden beri tekkeye ait olduğunu Razgrad ve etraf Türklerinin isbatı üzerine Türklere iadesini emretmiştir. Eğer Maliye Nezareti bunu haksız yahut bir tesirle yapmış olaydı Gospodin Yavaşov'un da bildiği, tekkenin yanındaki Sultan Mahmud-ı Sani zamanı satılarak mahlül kaldığı iddia olunan çiftliği de tekkeye verirdi. Zaten Türklerin Maliye Nezaretine bu suretle imal-i nüfuz etmeleri hiçbir vakit mutasavver olamaz. Türklerin vekili denilen Ali Rıza Efendi o zaman tekkeye mütevelli ve zaviyedar tayin olunan zattır. Zaten 1899 tarhine kadar Rumeli-i Şarkî, müstesna olmak üzere Bulgaristan'da resmî Cemaat-i İslâmiyeler teşekkül etmemiş, evkaf mütevelliler marifetiyle idare olunmuştur. Bu cümleden olarak Demir Baba Tekkesi de 1906 tarihine kadar hususî mütevelliler yediyle idare edilmiştir. Müftüler ve cemaat teşkilâtına dair Gospodin Naçev'in başta olduğu 1895 senesinde tanzim olunmuş olan Muvakkat Talimatname 1899-1900 tarihlerinden sonra o vakitki Türkiye komiserinin protestosuna rağmen tedrici surette tatbike başlanılmış ve tekke de bu talimatname mucibince Razgrad Cemaat-i İslâmiyesine devrolunmuştur.

(Mâ-ba'dı var)

Fotoğraf 4: Ananie İvanov Yavaşov (Yavaşov, 1930: 207).

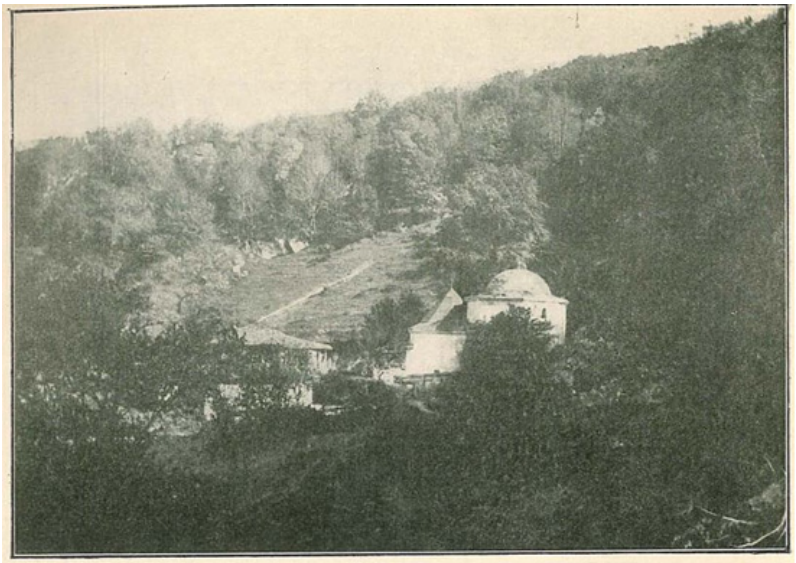

Fotoğraf 5: Soldan sağa birinci olan ve elinde kalem tutan kişi Mehmet Celil'dir. Ortada oturan ise *Rehber* Gazetesinde adı geçen Rusçuk (Ruse) Milletvekili Hafız Sadık Efendi'dir (Keskioğlu, 1985: 218)

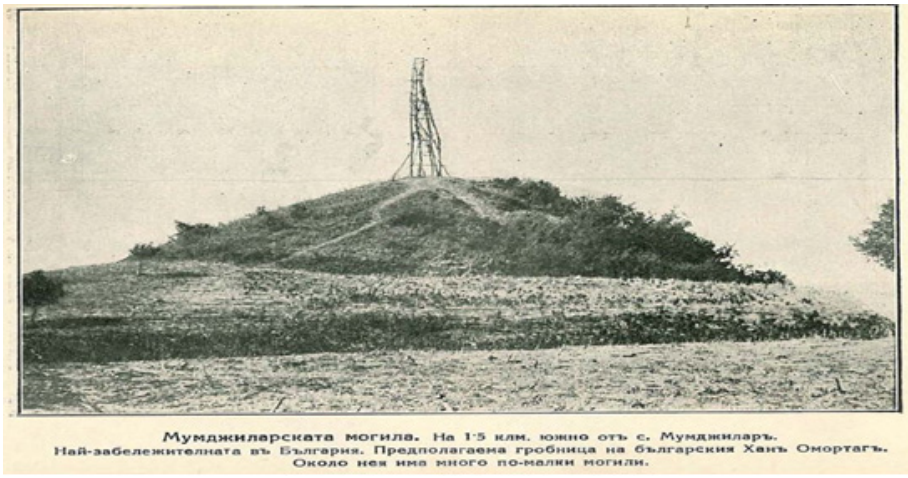
Resim : 45 — Milli Kongre Müteşebbis Heyeti, 1929.

Fotoğraf 6: 1930 yılında Demir Baba Tekkesi (İliev-Yordanov, 1931: 12).

Демиръ-баба теке
Въ живописна мѣстность. Постоянно посещавано отъ околното население и отъ туристи.
Изобилна балканска вода. Спорно и еднакво тачено отъ българи и турци.

Fotoğraf 7: 1930 yılında "Mumcular Höyüğü" (İliev-Yordanov, 1931: 14)

Мумджиларската могила. На 1·5 клм. южно отъ с. Мумджиларъ.
Най-забележителната въ България. Предполагаема гробница на българския Ханъ Омортагъ.
Около нея има много по-малки могили.

Fotoğraf 8: 1930 yılında Demir Baba Tekkesi Köyü (Veysel Bayram'ın özel arşivinden)

Fotoğraf 9: 1930 yılında Demir Baba Tekkesi Köyü (Veysel Bayram'ın özel arşivinden)

Fotoğраf 10: 1930 yılında "Sveti (Aziz) İliya" gününde Demir Baba Tekkesinde düzenlenen ulusal şenlik (İliev-Yordanov, 1931: 13).

